

MODERNIZAREA CASEI ȚĂRĂNEȘTI A FALUSI HÁZ BŐVÍTÉSE

PROTEJAREA PATRIMONIULUI LOCAL PRIVAT PRIN OFERIREA DE EXEMPLE CORECTE DE RESTAURARE ȘI MODERNIZARE A CASELOR DIN COMUNELE ȘI SATELE ZONEI GAL-” CSIK”.

A GAL- „CSÍK” ÖVEZET FALUSI HÁZAINAK JÓ HELYREÁLLÍTÁSÁVAL ÉS KORSZERŰSÍTÉSÉVEL BIZTOSÍTOTT HELYI ÖRÖKSÉGVÉDELEM

Beneficiar / Projektgazda
Asociația Felcsik / Felcsík Kistérségi Társulás
www.felcsik.ro

Elaborator / Összeállította
plant STUDIO
e-mail: office@plantstudio.ro tel: 0040 744 774 479

Autori / Szerzők
Tövissi Zsolt
Bíró Z. Zoltán, Bogos Ernő, Faragó Melinda

Colaboratori / Közreműködők
János László, Lőrincz Barna

Fotografii / Fényképek
Ketesdi Nimiród Imre, Dobos Eszter, Mărtinaș Cristian, Vass Lehel
Tövissi Zsolt, Bogos Ernő, Köllő Miklós

Design grafic / Grafika
Dénes Péter, Forró Emőke, Tövissi Márton

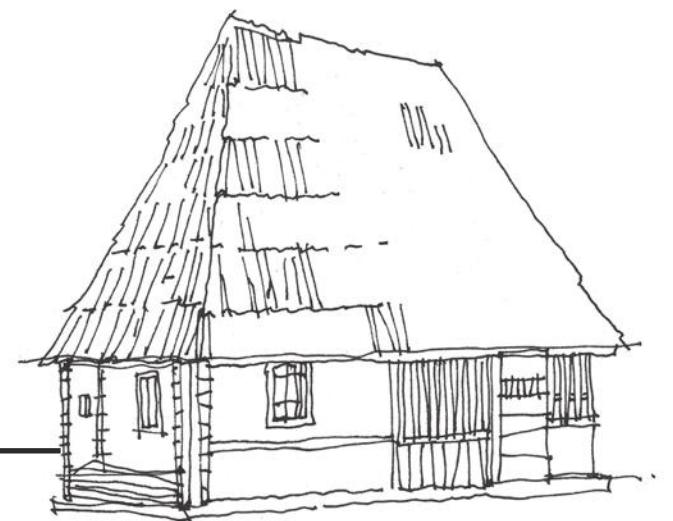
Conținutul acestei publicații nu reprezintă poziția oficială a Comisiei Europene.
Jelen kiadvány tartalma nem szükségszerűen tükrözi az Európai Bizottság hivatalos álláspontját.

Se distribuie gratuit / Ingyenes kiadvány
2015

PROTEJAREA PATRIMONIULUI LOCAL PRIVAT PRIN OFERIREA DE EXEMPLE
CORECTE DE RESTAURARE ȘI MODERNIZARE A CASELOR DIN COMUNELE
ȘI SATELE ZONEI GAL-” CSÍK”.

HELYI ÖRÖKSÉGVÉDELEM A GAL- „CSÍK” ÖVEZETBEN. A VIDÉKI
ÖRÖKSÉG LAKÓHÁZAINAK JÓ HELYREÁLLÍTÁSA.

CUPRINS

Introducere	7
Ghid de utilizare	9
I. TIPOLOGII	
Caracteristicile regiunii	11
Structura satului tradițional	12
Forma tradițională a lotului	14
Relația dintre lot și casă	17
Evoluția caselor de locuit	18
Tipurile regiunii	22
Structuri tradiționale	28
II. PRINCIPII DE MODERNIZARE	
Protecția valorilor locale	31
III. NEVOILE ACTUALE	
Despre nevoi și exigențe	37
Gospodărie energetică în trecut și azi	38
Modele de acțiune în patrimoniul construit rural	39
Viața tradițională și direcțiile de transformare	40
IV. GHID DE INTEGRARE	
Exemple bune și rele	45
V. EXTINDERI ȘI MODERNIZĂRI	
Extinderi în relație cu lotul	46
Extinderi al casei de locuit	48
Bibliografie	55

TARTALOMJEGYÉK

Bevezetés	7
Használati útmutató	9
I. TÍPUSOK	
A vidék adottságai	11
A hagyományos faluszerkezet	12
A hagyományos telekforma	14
Telek és ház kapcsolata	17
A lakóház alaprajzi fejlődése	18
A térség típusai	22
Hagyományos szerkezetek	28
II. KORSZERŰSÍTÉSI ELVEK	
A helyi értékek védelme	31
III. MAI IGÉNYEK	
Az igényekről	37
Az energiagazdálkodás régen és ma	38
Cselekvési modellek a vidéki épített örökségenben	39
Hagyományos életmód és változási irányok	40
IV. ILLESZKEDÉSI ÚTMUTATÓ	
Az bővítések jó és rossz példái	45
V. BŐVÍTÉSEK ÉS KORSZERŰSÍTÉSEK	
Bővítés a telek viszonylatában	46
Bővítés a ház viszonylatában	48
Bibliográfia	55

INTRODUCERE

Tipurile tradiționale de locuințe sătești ale Depresiunii Ciucului s-au conturat în ultimii 150 ani, conformate modului de viață tradițional, regăsit azi doar în urme sporadice.

În regiunile Ciucului de Jos, de Mijloc, de Sus, al Casinului și Ghimeșului mai regăsim aceste tipuri cu mici diferențe, dar cu aceleași principii de ordonare. Tipurile diferă între ele prin relația diferită a spațiilor funcționale. De remarcat că, ele s-au format perfect rațional, integrate în tradiție, după nevoie modului de viață în care le-au folosit. La fel tipice sunt loturile, modul de folosire a acestora, reprezentând platforma VIETII gospodărești după nevoi și posibilități. Structura satelor de azi este definită încă de aceste gospodării. Amprenta veche a structurii, după cum știm, se conservă datorită relațiilor de proprietate, totodată întruchiparea, împărțirea și folosința sunt ordonate de tradiție.

În zilele de azi tradiția nu-și mai exercită rolul conservator și regulator. Accelerările vietii sociale, împlinite în două trepte, prima fiind industrializarea secolului al 19-lea, și proliferarea căii ferate, a doua odată cu creșterea mobilității datorită traficului auto și aerian în anii 1960. (Tamáska, 2011. 17.), au transformat relația cu mediul. Viața cotidiană se dirijează de jocurile de forță ale urbanizării și a globalizării, și nu de vechile cunoștințe. Observăm că, formele de locuire tradiționale sătești nu mai corespund exigențelor actuale – juste sau mai puțin intemeiate.

Scopul acestui ghid constă în recunoașterea și valorizarea elementelor ce compun sistemul tradițional al casei și a gospodăriei din Ciuc, Casin și Ghimeș, explicînd rostul lor din trecut și arătînd moduri de reutilizarea lor în zilele noastre.

BEVEZETÉS

A Csíki-Medence hagyományos lakóház típusai az elmúlt százötven évben körvonalazódtak, egy ma már alig fennmaradt történeti életforma szerint. Alcsík, Felcsík, Középcsík, a Kászon és a Gyimesek térségében ma is fellelhetők azonos térelrendezéssel, kisebb nagyobb eltérésekkel. A típusok a meghatározott rendeltetésű terek viszonya szerint különböznek. Fontos megjegyezni róluk, hogy az életforma igényei szerint alakultak racionálisan és hagyományosan. Ugyanúgy tipikusak a hagyományos porták elrendezései is, ezek a gazdálkodó ÉLET színhelyei, mód és lehetőség szerint. Ma még a porták sora adja a falvak településszerkezetét. A régi szerkezetet, mint tudjuk, a tulajdon rögzíti egyfajta ujjlenyomatként, de megjelenési formáit, belső felosztását a használat szabályozza. Mára a hagyomány elvesztette megtartó és szabályozó szerepét. A társadalmi élet többlépcsős gyorsításai - az első az iparosodással, a vasút elterjedéséhez kötött, a második az autós forgalom és a légiközlekedés általánossá válásával (Tamáska, 2011. 17.) -, mára átrendezték a környezet iránti viszonyunkat. A mai életformát már nem az ősi tudás, hanem az urbanizáció és a globalizáció erőjátéka alakítja. A mai valós vagy vélt igényeknek már nem felelnek meg a régi hagyományos lakóformák.

Útmutatónk célja a még fellelhető hagyományos csíki, kászoni, gyimesi lakóházak, telkek rendszerének értékelése, feltárva múltbeli alkalmazásukat, rávilágítani mai használhatóságukra.

GHID DE UTILIZARE

Lucrarea conține cinci părți tematice.

În prima parte se prezintă tipurile caracteristice regiunii. Fără o cunoaștere a regiunii și a istoriei scurte a formării tipurilor, va fi greu de înțeles adevărata valoare a patrimoniului rural. Din analize ne dăm seama că locuința tradițională constituie un sistem organic împreună cu uneltele de viață ale lotului.

A doua parte tratează principiile corecte de modernizare. Se schițează acele tipuri de intervenții ordonate de nevoile utilizatorului, care păstrează valorile imaginii satului.

A treia parte prezintă schimbările sociale care duc la reformularea nevoilor. Cu greu putem înțelege tradiția, dacă nu cunoaștem modul de viață autosușinătoare împreună cu nevoile formulate față de locuință. Trebuie să văzute cum anume au modificat aceste nevoi schimbările societății, în care tradiția și-a pierdut influența.

Ultimul capitol se ocupă cu încadrare, studii de modernizare pe tipologii regăsite în regiune. După trecerea în revistă a acestor cunoștințe arătăm modalitățile de încadrare în prețioasa imagine a satului. Se prezintă schematic cele mai rationale modalități de modernizare și extinderi.

HASZNÁLATI ÚTMUTATÓ

Munkánknak öt tematikus fejezete van.

Az első rész bemutatja a régiókban fellelhető típusokat. A hely ismertetése, a falu fejlődésének és a típusok kialakulásának rövid történeti áttekintése nélkül nehezen érthető a hagyományos örökség valódi értéke. Kiderül, hogy a múltbeli lakóház csak az életszerekkel együtt alkot egységet, és éppen ebben a lakóház-porta rendszerben működik egységként.

A második a helyes bővítési irányokat tárgyalja. A különböző használói igényekre vázolja fel azokat a magatartási formákat, melyekkel a falukép nem sérül.

A harmadik kitér a változó társadalmi igényekre. Nehezen láthatunk tisztán, ha nem ismerjük a régi önenntartó életmódot és annak a lakóházzal szemben támasztott igényeit. Szükséges látni azt is, miképpen alakultak a hagyomány elhalványulásával és az új életvitellel a lakóházzal kapcsolatos mai elvárások.

Majd az utolsó két fejezet az illeszkedést illetve az alaptípusok igények szerinti átalakítását mutatja be. Az alapismeretek birtokában számba vesszük, milyen illeszkedési lehetőségeink vannak az értékes faluképi környezetben. Majd azt is ábrázoljuk sematikusan, milyen ésszerű értékmeztartó korszerűsítések és bővítések lehetségesek.

CARACTERISTICILE REGIUNII

Depresiunea Ciucului este o regiune intramontană situată între Munții Harghita și cei ai Ciucului. Ea se împarte în trei: Depresiunea Ciucului de Jos, de Mijloc și de Sus. Ciucul de Mijloc se leagă prin pasul Ghimeșului cu Valea Trotușului - regiunea Ghimeșului, iar din Ciucul de Jos prin pasul Lăzărești se ajunge în ținutul Casinului.

Studiul nostru se acoperă casele populare ale celor cinci regiuni.

Deși toate cele cinci zone își au propria lor dezvoltare istorică și arhitecturală, sunt de remarcat aspecte comune, caracteristice caselor tradiționale. Ciucul, Plăieșii, Ghimeșul sunt regiuni periferice, rupte de liniile de forță ale dezvoltării naționale, împădurite și cu o climă aspră.

Materialul de construcție primordial este lemnul. Molidul se folosește pentru mai toate elemente, grinzi, șindrile, stejarul pentru garduri și popi, mesteacănul și fagul pentru unelte și lemne de foc. Organizarea societății satelor de aici asigura tuturor membrilor săi lemnul de calitate pentru construcții prin folosința comună a pădurilor. Construirea în clăci asigura o tehnologie comună și deci o infățișare unitară clădirilor. „În trecut pentru construcții nu se cereau scule sau tehnologii speciale, doar practici care puteau fi înșușite de către toți pădureni... Fiecare își construia propria casă cerînd doar la nevoie sfatul vecinilor mai iscușitii” (Kós, 1989. 199.). Totuși găsim nuanțe: în Ciucul de Jos se resimte influența săsească, în Iacobeni și Plăieșii de Jos apar deja exemple pentru fronturi urbane, curți înșiruite, case din cărămidă cu frontoane trunchiate, acoperite cu țiglă. Totodată lemnul în Plăieșii rămîne materialul de bază, răspunsul la îndesirea loturilor, implicit contra incendiilor rămîne cea a amplasării libere a grupurilor de clădire și deschiderea de noi străzi.” Mai tîrziu însă, pe lîngă metoda răspîndită a clăcilor apar specializări în dulgherie și alte meserii în construcții. „... generale fiind în Armășeni, sat înconjurat de codru, de unde se comandă din satele fără păduri ca Sînsimion, Sîntimbru, Cozmeni, case de locuit și sure

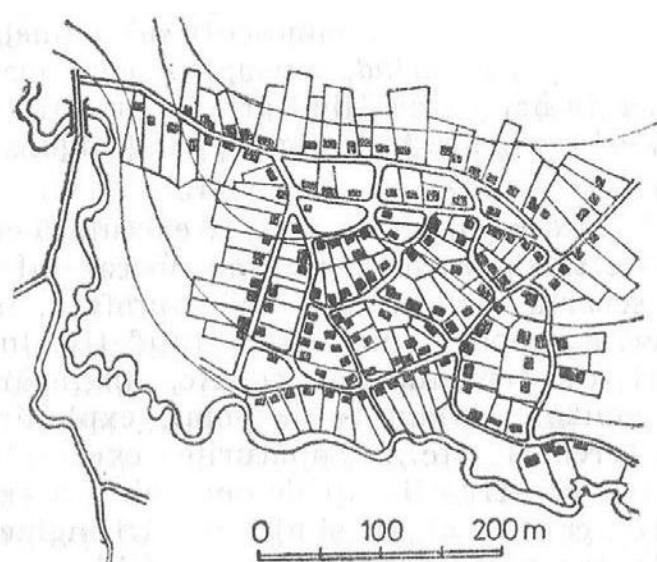
A VIDÉK ADOTTSÁGAI

A Csíki-medence hegyközi térség a Hargita-hegység és a Csíki-havasok között. Három részre tagozódik: az Alcsíki (1) a Középcsíki (2) és a Felcsíki (3) medencére. Középcsík a Gyimesi-hágón keresztül kapcsolódik a Tatros völgyével, a Gyimesekkel (4). Alcsíkról a Nyerges-tetőn át jutunk a Kászoni medencébe (5). Tanulmányunk az említett öt tájegység falusi lakóházait érinti.

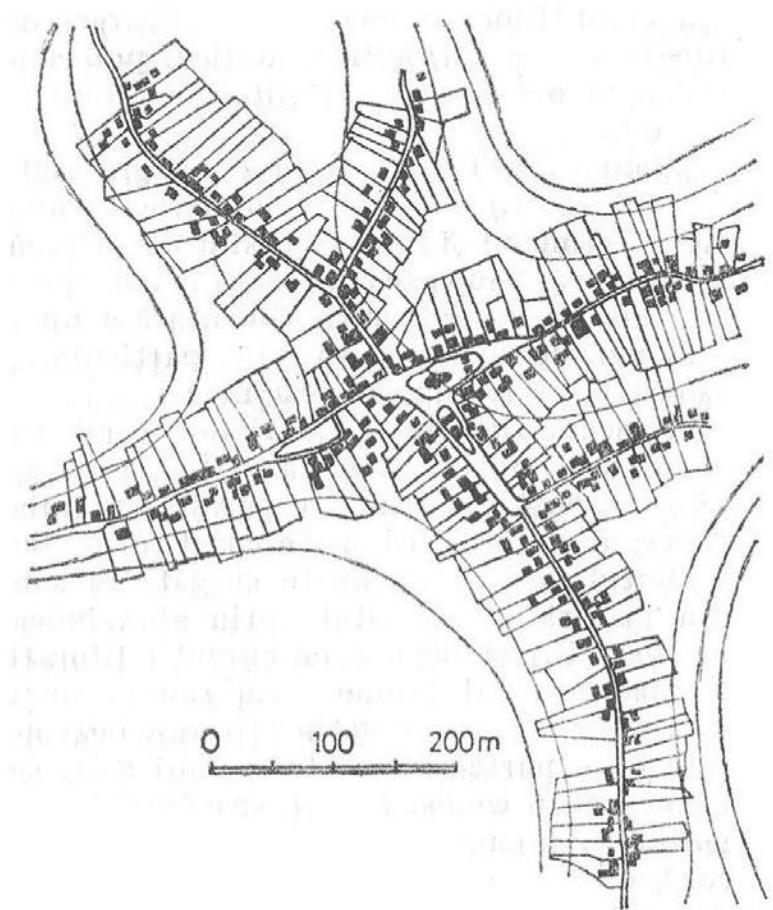
Noha mind az öt térségnek sajátos történeti népi építészeti alakulása és megnyilvánulása van, általánosságban megragadható az közös vonás, mely ezt az értékes régi épületállományt jellemzi. Csík, a Kászonok és a Gyimesek az országos fejlődés vonalától elzártabb, klímájában is zordabb erdős térség. A népi építkezés alapanyaga meghatározóan a fa. Lucfenyőt építettek (gerenda, zsindely), cserefát kerítés és kapusasnak, nyírt és bükköt szerszám- és tűzifának használták. A falvak társadalmi berendezkedése, az erdőkkel való közös rendelkezés biztosította a jó minőségű fenyőt minden tagjának. A kalákában való építkezés azonos technológiát és így az épületek egységes megjelenését jelentette. „...régen az építkezés nem igényelt sem nagy szerszámkészletet, sem valami különös szaktudást, csupán gyakorlatot, amelyet az erdős vidék minden lakója elsajátíthatott... Mindenki maga építette házát s legfenneb kikérte az ügyesebb szomszédok tanácsát.” (Kós, 1989. 199.) Árnyalatok azért mégiscsak vannak: a szász városias hatásnak jobban kitett Alcsík, a kászoni legújabb falvak, Újfalu, Jakabfalva területén, jelentkeznek példák a téglából épült cseréppel fedett, „városias utcafrontú, részben sorosudvarú, géberes tetős (csonka konty TZs) építkezésre. Ugyanakkor a Kászonban kínálkozó faanyag továbbra is megmaradt építőanyagként, s a telkek sűrűsödése, vagyis a tűzveszély ellen a szabadabb épületcsoportosítás fenntartásával, új utcák létesítésével védekeztek.” A kalákás módszer mellett később azért megjelent a szakosodás az ács és egyéb építőmesterségekben. „...rendszeres volt a közeli erdős Csíkménaságon, ahonnan az

Teritoriul cuprins în studiu / Tanulmányozott terület

Sat de formă areolară, cu structură adunată /
Halmazfalu

Sat de formă tentaculară, cu structură adunată/
Többutca, szalagtelkes falu

alcsíki medence közepén fekvő fátlan falvak, pl. Szentsimon, Szentimre, Kozmás lakói házakat és csűrököt vásároltak és azokat elszállították. Új épületek megrendelése azonban lehetetlen volt a régi időben, mert a közerdők fáját a tagosítás előtt nem volt szabad üzletelésre használni.” (Kós, 1989. 191-199.)

A HAGYOMÁNYOS FALU SZERKEZET

A hagyományos falu élő szervezet, alakját a domborzat, a vízfolyások, az utak, gyűjtőhelyek, valamint a nép nemzetiségi, tulajdoni, vagy társadalmi berendezése, foglalkozása, és az ebből fakadó módja, műveltsége és hagyományai adják.

A telkek életek, kialakult rendszerük mindig egy bizonyos faluszerkezetet alkot.

A Gyimesek szűk völgyeibe felhúzódó telkek sora a patak és a völgyút mentén lineáris szerkezeti formát ölt. A székely falvak többsége azonban halmazszerű, szabálytalan rajzolatú utcahálózattal. Itt meghatározó a családi birtok, mely miután több telekrészre oszlik az egymást követő generációk igényeire alakulva, közöket és zsákutcákat eredményez. Az eredmény egy levél erezetéhez hasonlító hálózat. „A nemzetiségi szervezetben élő, nagy-állattartó, ekés földműves magyarság csoportos településeket hozott létre. E foglalkozás és társadalmi szervezet egyes formáit...egészen az 1848-as forradalomig fenntartotta a földrajzi környezet és izoláltság, a perifériás elhelyezkedés, a hosszú évszázadokon át teljesített határőri szolgálat és az ezzel járó ún. székely szabadságok. Ez tükröződik településeinek jelenlegi szerkezetében is.” (Kós, 1989. 192.)

A falvak tagolása kialakulásuk és fejlődésük eredménye: az együvé tartozó részeket szereknek, szegeknek, vagy a katonai szervezettségre utaló tízeseknek nevezik.

A hagyományos falu domináns eleme a templom, hangsúlyos és praktikusan magas tornyával, mely a történelem folyamán, kerített falával sokszor védelmet

cumpărate și transportate. Mai devreme, înainte de dezmembrarea pădurilor comune, astfel de comenzi pentru clădiri noi nu ar fi fost posibile din cauza interdicției de comercializare a lemnului din aceste păduri.” (Kós, 1989. 191-199.)

STRUCTURA SATULUI TRADITIONAL

Organismul viu al satului tradițional s-a format sub influența reliefului, apelor, drumurilor, locurilor de adunare, precum după organizarea după neamuri, proprietăți sau încadrare socială, meserii și nivelul de trai și cultura derivate din acestea.

Loturile de gospodărie sunt vieți, sistemul lor alcătuiesc structuri rurale.

Văile înguste ale Ghimeșului dau naștere formelor liniare de structuri înșiruite alungite. Satul securiese, în general are formă areolară, cu structură adunată și tramă stradală neordonată. Aici devine definiitoriu avutul familiei, subîmpărțit după nevoie generațiilor urmașe, creând ulițe și fundături. Rezultatul este o rețea ce amintește de nervura frunzelor. „Ungurimea este organizată în neamuri, se ocupă cu creșterea de cai și bovine, plugari și agricultori, și-au construit vatre adunate. Formele acestor ocupații și modurile de organizare socială s-au păstrat pînă la revoluția din 1848, datorită izolării geografice, așezării periferice, serviciului militar de grăniceri și drepturilor de libertate secuiești. Aceste fapte se oglindesc în structura actuală a satelor regiunii.” (Kós, 1989. 192.)

Împărțirea satelor este un rezultat al formării și dezvoltării lor: cvartalele adunate se numesc zecimi-după formația împlinită în serviciul militar. Elementul dominant al bisericii este biserică prin turnul ei înalt și accentuat care de-a lungul istoriei, asigura de multe ori protecție cu ajutorul zidurilor fortificate. Ordinea ierarhică este continuată de clădirile publice, parohii, școli, primării.

Cu timpul această ordine se transformă, apar

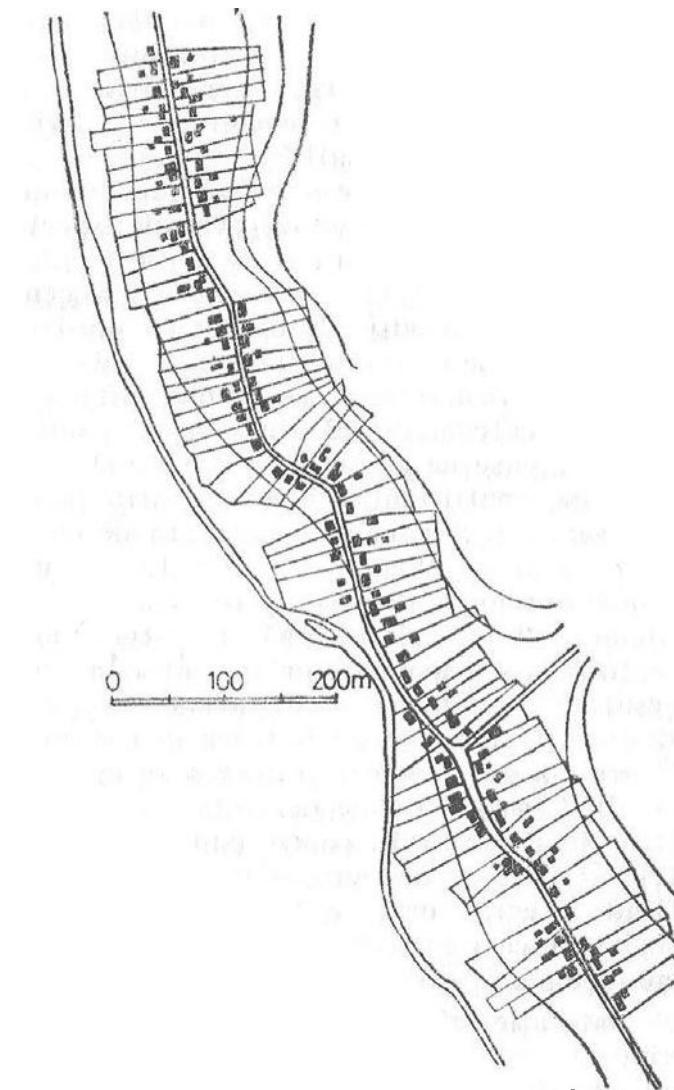
clădirile căii ferate, industrii locale, cooperative. Urbanizarea modifică tradiționala structură, ierarhia imaginii satelor: „masa de clădiri ale unei localități se poate împărți în trei categorii majore: cele publice, gospodărești și de locuire. În spațiul rural tradițional cele publice sunt dominante, mai cu seamă biserică. Nici relația clădirilor gospodărești cu cele de locuit nu acoperă viziunea noastră de azi, deoarece șura largă și grajdurile capătă deseori exprimări arhitecturale mai accentuate decât casele de locuit. În comunele modernizate se observă o tendință de creștere a scarii locuințelor în timp ce, cele gospodărești se micșorează sau, se mută la marginile localității. Contrastul inițial dintre volumul bisericii și celelalte clădiri ale satului a fost diminuat spectaculos.”(Tamáska, 2011. 24.) La urmă, apar în continuare noi obiecte concurente cu importanța bisericii, sau a clădirilor agrare de la marginea satului, pensiuni, săli de sport și întruniri.

is nyújtott. Ezt a rangsort a köréje szerveződő épületek, a plébániák, iskolák, tanácsházak folytatják. Idővel ez a hangsúly még tovább alakul a vasút, helyi ipar, szövetkezetek megjelenésével. Az urbanizáció átalakítja a hagyományos falu szerkezetét, és a falukép hierarchiáját:

„a települési épületállomány funkcionális értelemben három nagy kategóriára osztható: a közösségi, a gazdasági és a lakóingatlanokra. A hagyományos vidéki térben a közösségi épületek a leghangsúlyosabbak, mindenekelőtt a templom. De még a lakó és gazdasági épületek viszonya sem feltétlenül fedi a mai képzeteinket, hiszen a tágas csűr és az istállók gyakran erőteljesebb építészeti kiképzést nyertek, mint maga a lakóház.

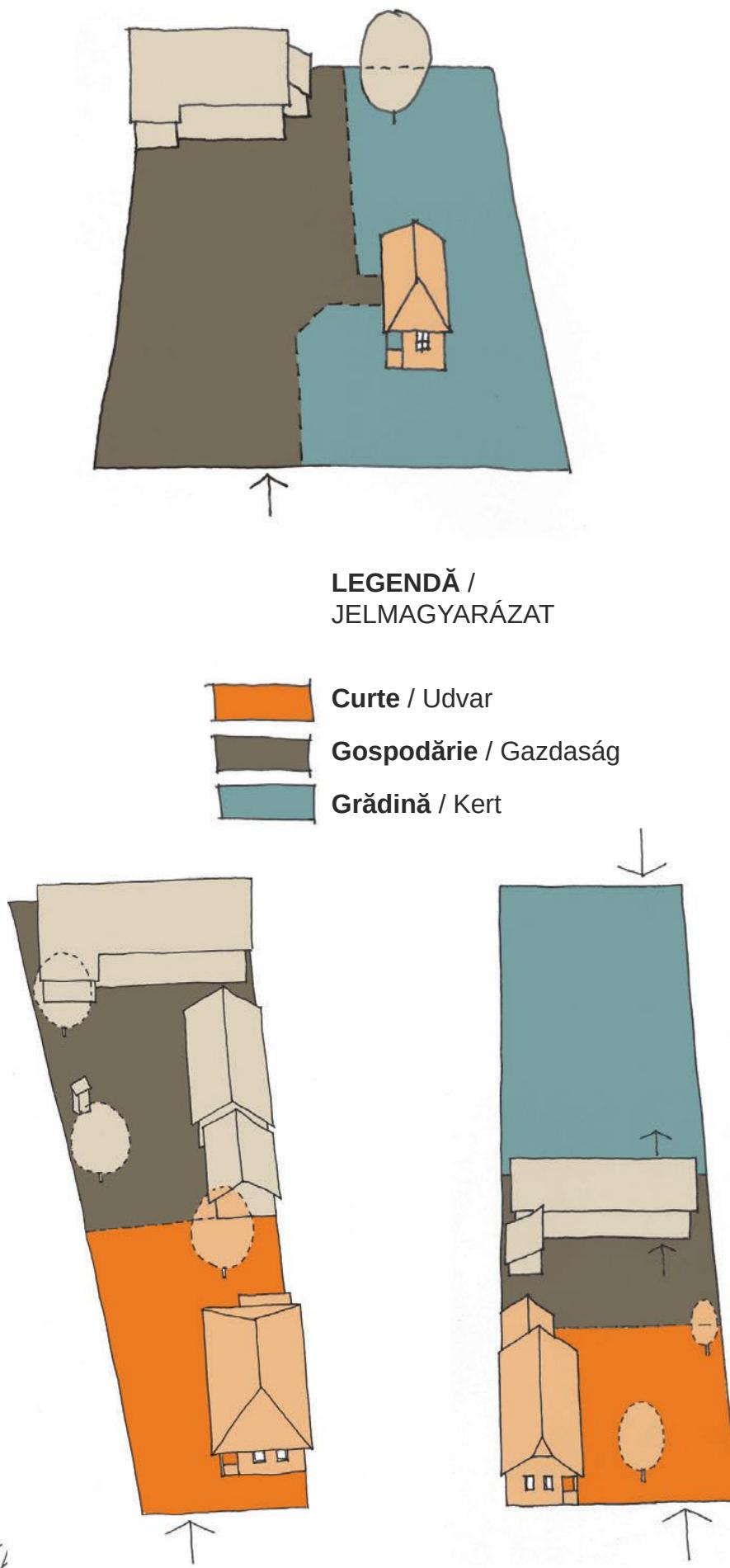
A modernizálódó községekben ugyanakkor általános tendencia a lakóépületek léptéknövekedése, miközben a gazdasági melléképületek visszafejlődnek illetve a település széleire költöznek. A korábbi kontraszt, amely a templom nagyobb tömbje és a falu egyéb épületeinek léptéke között fennállt, ...látványosan csökkent.”(Tamáska, 2011. 24.)

Azután megjelennek további, a templom jelentőségével vagy a faluszéli gazdasági épületek méretével vetekedő újabb objektumok, panziók, torna- és rendezvénytermek.

Sat de structură înșiruită/
Egyutcás, szalagtelkes falu

A HAGYOMÁNYOS TELEKFORMA

A Csíki-medence jellemző telekhasználata alapvetően két fő fejlődési vonalat követ: a tízesekbe tagolt, utcás, zsákutcás (kutyaszorító) ősi belsők, funkcionálisan csoportosított szabad elrendezésű épületeikkel, illetve az ősből kiszoruló és a faluba később költözők, utcafrontra sorolt telkei. „Míg a régi változatos képű utcák lakóit a közös származáson és gazdálkodáson alapuló összetartás fűzte össze, az új utca külsőleges fegyelme mögött igen különböző eredetű, állapotú és érdekű szomszédok húzódnak meg.” (Kós, 1989. 193.)

Az ősi szabad elrendezés jellemző a gyimesekre, illetve sok, máig tízes szerkezetű falura (Mindszent, Csíkszentdomokos, vagy a Kászon első településeire, ahol megmaradtak a tágas telkek: Impér, Altíz, Feltíz)

Asoros elrendezésű szalagtelkek három alap-típusba sorolhatók:

Az udvaros telek

A leggyakoribb, hosszú, viszonylag keskeny telekforma, melyen az épületek kizárolag a telek határra kerülnek. Nem ritka a párhuzamosan elhelyezkedő oldalkert, ez beépítetlen gyümölcsös. A lakóház az első felébe az utca irányába kerül, tornácával az udvarra néz. Utcai homlokzata virágoskert mögött, vagy később az utcafrontra ül ki. Az udvart a csűr-istálló zárja keresztben, illetve legtöbbször emögött a nagykert, gyümölcsös fut ki a patakra, vagy találkozik a szomszéd kerttel. Sajátos forma a keskeny gyimesi völgyekben előforduló, széles de nem mély telek párhuzamos telektördelése, rendeltetésük szerint különböző részekkel.

Az átmenő telek

A Csíki-medence laposabb vidékeire jellemző ez a telekhasználat. Ezek a hosszú telkek két úthoz is kapcsolódnak: a lakóház felőli oldalon a községi úthoz, a másik oldalon pedig a közterületi földúthoz. A keresztcű osztja ketté a telket.

FORMA TRADITIONALĂ A LOTULUI

Folosiția caracteristică a lotului în Depresiunea Ciucului urmărește două mari direcții: proprietățile arhaice subîmpărțite care desenează ulițe și fundături, cu ocuparea lor de clădiri aşezate liber, grupate funcțional, respectiv loturile înguste, înșirate la fronturi de străzi ale celor care nu-și mai găsesc loc sau sunt venetici.

„În timp ce străduțele cu imagini variate sunt locuite de neamuri legate prin coeziune bazată pe rudenie și ocupări identice, cele noi ordonate ascund locuitorii de origini și dispoziții diferite.” (Kós, 1989. 193.)

Dispunerea arhaică, liberă a clădirilor este caracteristică în zona Ghimeșului, respectiv satelor care au mai păstrat structura zecimală (Misentea, Sândominic, sau satele inițiale ale Plăieșiu: Imper, Plăieșii de Jos și de Sus unde au rămas loturi mari și largi.)

Loturile înguste înșirate se împart în trei categorii: **Gospodăriile-curte** sunt cele mai des întâlnite loturi înguste cu clădirile amplasate la margini. Deseori există o grădină laterală ca livadă. Casa de locuit se găsește în față, prispă este orientată spre curte, inițial către stradă găsim o mică grădină cu flori care ulterior dispără, casa fiind aliniată la frontul străzii. Lotul este închis cu corpul transversal al şurei. De obicei grădina mare continuă curtea în spatele şurei. O subvariantă este cea întâlnită la Ghimeş unde, un lot se împarte în mai multe secțiuni paralele, dat fiind o lățime considerabil mai mare decât adâncimea, din cauza văii înguste. Secțiunile cu diferențe funcționale au intrări separate de pe drum.

Lotul de trecere

Acest tip este caracteristic zonelor plate ale depresiunii. Loturile alungite se leagă de drumuri pe ambele capete, în față de cel sătesc, în spate de drumul de deservire agricol. řura transversală împarte lotul în două.

Lotul inversat

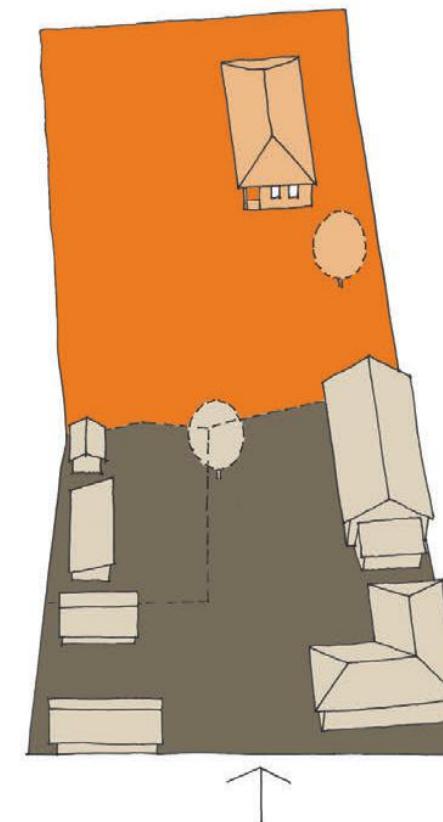
Acest tip de lot are ocupare determinată de prioritatea gospodăriei, astfel, șura și grajdul se află în față, pe terenul plan, iar casa se mută în spate, pe deal. Parcelarul este în strînsă legătură cu modul de gospodărire. Datorită repetării acelorași moduli, dat fiind ocupății identice, loturile asemănătoare desenează un țesut ordonat, specific.

Forma de lot este definită de bunăstarea și de caracterul ocupăției proprietarului. Satele bogate dispun de loturi mari și largi. Un exemplu pentru lot restrîns, economic se găsește la Misentea, casa memorială a pictorului Nagy Imre din zecimea Nagy, lotul fiind tipic pentru nevoile și starea unui dascăl din sat.

A fordított telekhasználat

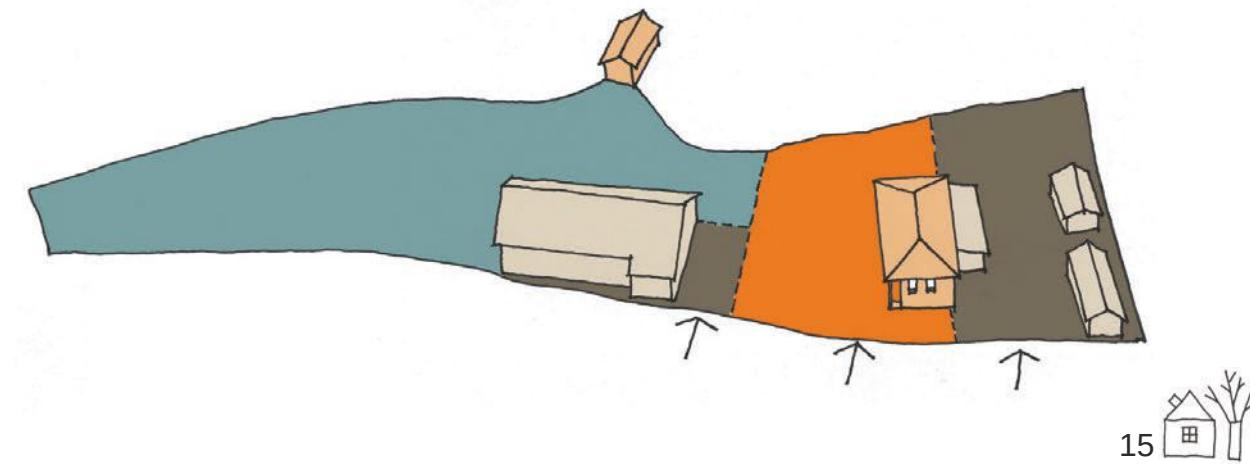
a dombosabb területekre jellemző, és a gazdálkodás elsődleges fontossága indokolja. Az út felől fekszik a laposabb részen a csűr-istálló, míg a hátsó emelkedő oldalba kerül a ház.

A telekhasználat a gazdálkodási móddal függ össze, egy hagyományos faluszerkezetben az azonos tevékenység következtében a porták ismétlődő modulokként alkotnak szöveget, településszerkezetet. A telekformát a jómód mértéke, vagy a foglalkozás jellege befolyásolja. A módos falvakban nagy udvarokat, széles oldalkerteket látunk, míg a szegényebb vidékekre inkább a szűk telekméret jellemző. A mindszenti Nagy-tízesben található Nagy István festő-emlékházhoz tartozó takaros kistelek jó példa egy falusi tanár igényeire és módjára.

**LEGENDĂ /
JELMAGYARÁZAT**

- Curte / Udvar
- Gospodărie / Gazdaság
- Grădină / Kert

RELATIA DINTRE LOT ȘI CASĂ

Tipul tradițional de casă țărănească se pierde încet datorită schimbărilor condițiilor de viață. Odată cu această pierdere, în zilele noastre se remodeleză și folosirea lotului.

Tăraniul de odinioară și-a folosit pentru asigurarea traiului nu doar casa, ci întreaga gospodărie. „Și astfel ajungem în viață, aici aşa se cheamă curtea, (adică la Medișorul Mare, Tzs). Acolo găsim „uneltele de viață”: silozul, șura, grajdul, mai apoi cuptorul sub acoperiș comun cu șopronul de lemn și de căruță, toate în jurul casei, să fie la îndemînă. Apoi părul și nucul uriaș din față prispei prind umbră, să pot sta sub ele să cuget. Coșurile pentru legume atîrnă în sir pe peretele văruit, sub streașină, împreună cu fundul de lemn, troaca și ciercurul de pălărie” (Medgyaszay / Benkó, 1905. Művészeti Arta, red. Lyka, 5. 324-330.) Lotul de odinioară era traversat de om, animal și căruță. În activitatea sa zilnică omul a parcurs nenumerate trasee între coteț, șură, fintină, grădină. Partea practică a casei s-a compus din pridvor / streașină, prispă, beci și pod, bucătăria și cămara. Locul sfintit a fost camera curată, unde s-au păstrat avuturile, zestrea, era neîncălzită ca hainele să nu prindă miros de fum.

Casa tradițională, era un sistem de încăperi deschise către curte, și nu închis, alcătuind cadru pentru viață în aer liber, sub soare. Funcționalitatea sa poate fi analizată doar în context cu gospodăria.

Odată cu accelerarea fenomenului de urbanizare, va suferi întocmai această organizare lăuntrică a gospodăriei, cind locurile specifice ale curții își pierd funcționalitatele vechi, iar susținerea traiului se mută de aici în altă parte. Încetul cu încetul prispa se închide, gazda să mai mult în casă, nu mai umblă atât în curte, dacă nu cumva e tocmai la lucru în oraș. Anexele se depreciază, grădina devine doar o decorațiune cu gazon tuns. Casa ocupă întocmai mijlocul lotului și își pierde legăturile practice cu gospodăria, care devine o priveliște. Curtea „polifonă” de odinioară devine o decorațiune monofuncțională în jurul casei supradimensionate.

TELEK ÉS HÁZ KAPCSOLATA

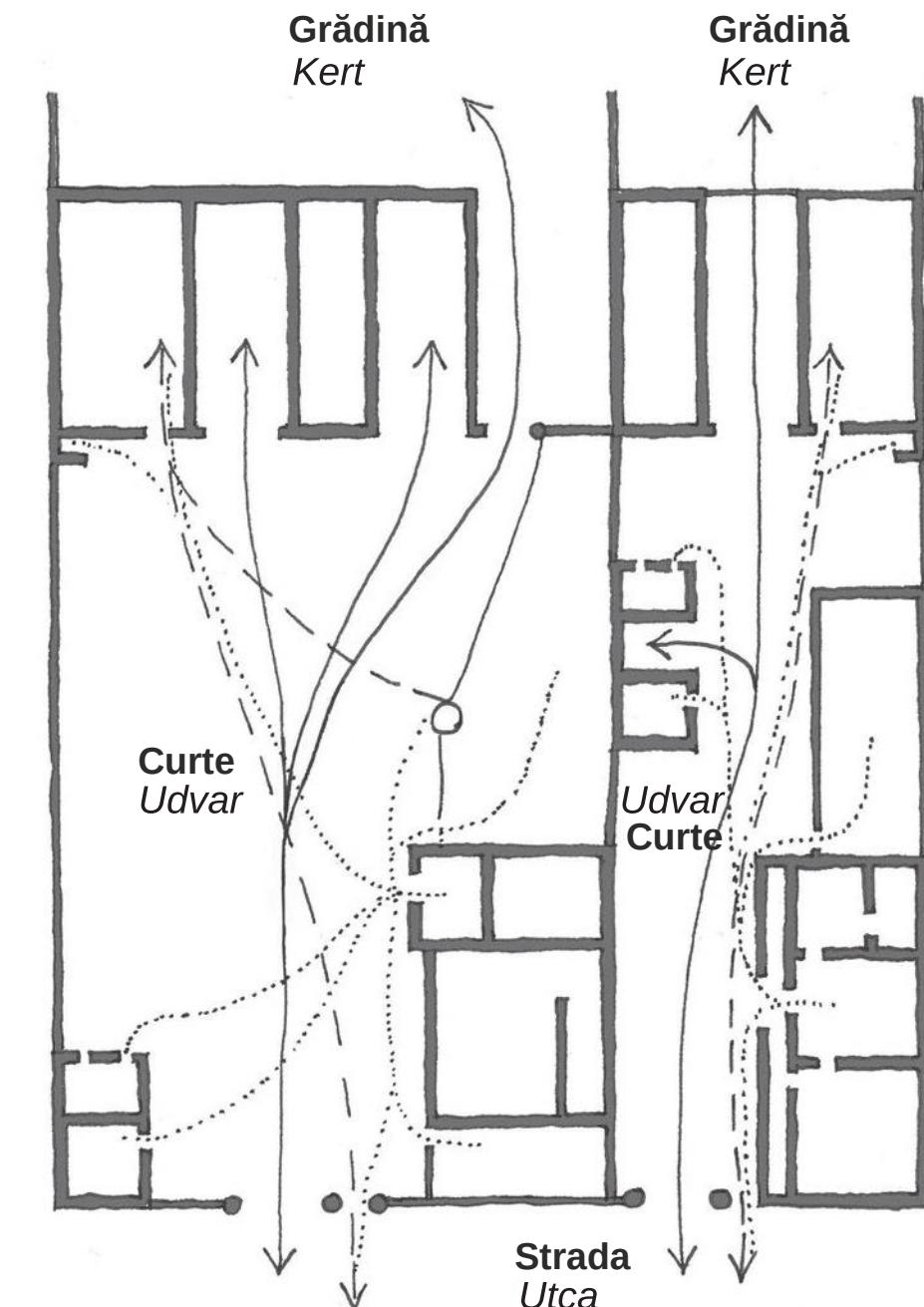
A megváltozott életkörülmények miatt számolni kell a hagyományos falusi lakóháztípus elvesztésével. A telek használata is gyökeresen átalakul korunkban. Régen a gazda nem csak lakóházát használta élete fenntartására, hanem az egész gazdaságát.

„Azzal megyünk be az életre, úgy mondják errele az udvart (ti. Medeséren, Nyikó-mentén, Tzs). Rajt az életszerek: a gabonás, a csűr, a pajta, tova a sütő, benne a gogán vagy kemence, véle egy fedél alatt a favágó, az árnyékalja, ahová a szekeret tolják be, esmét tova a betakarított szénaösszörükben, a törökbúzakas, minden a ház körül, hogy közel essék. Azután meg, ami olyan kellemes a nagy nyárba, a terebélyes vadkörte-meg a diófa, a tornác előtt. Széles árnyékot fog, hogy kiülhessenek alája gondolkodni. A tisztára meszelt tornácon, az eresz alatt ott lógnak a gyümölcsös kosarak, a laskalapító, a kicsi tekenyő, meg a kalapakasztó.” (Medgyaszay / Benkó, 1905. Művészeti, szerk. Lyka, 5. 324-330.)

A régi telek belső forgalma jelentette az ember és a jóság, illetve a szekér útját. Az ember minden nap ténykedésben számtalan utat járt be az udvaron. A lakóház hasznosabbik fele az eresz (pitvar) majd a tornác, a pincelejáró és a padlásfeljáró, bent a lakókonyha és kamra. A tisztaszoba, az első ház. A féltve őrzött tárgyak helye, fűtetlen, hogy a ruha ne kapjon füstszagot.

A hagyományos ház nyitott tércsoport, az udvarral, kerttel alkot életteret friss levegőn a nap alatt. Alkalmassága csak a porta rendszerében van.

A fokozódó urbanizációval ez a rendszer szenned csorbát, régi funkciójukat elvesztik az udvar bizonyos részei, más-hova költözik az életfenntartás helyszíne, lassan bezárul a tornác, nem járkál az udvaron a gazda, mikor egyáltalán otthon tartózkodik, s nem távoli munkahelyén, városon. A, valamikori életszerek kiürülnek, elsenyvednek, a kert csak látvány lesz immár, nyírt gyepkel díszkertté válik. A telek közepét elfoglaló lakóháznak egyre kevesebb a praktikus kapcsolata környezetével. A „többszólalomú” udvar dekoráció lesz az egyébként túl nagy ház körül.

Sursa: dr. Kós Károly

Linia punctată reprezintă circulația omului, linia întreruptă - animalele, linia continuă - căruță

Forrás: dr. Kós Károly

Pontozott vonal az ember, szaggatott vonal a jóság, folyamatos vonal a szekér forgalmát jelöli

1 Casă cu streașină / Ereszes ház

2 Casă cu streașină și prispă / Ereszes és tornácos ház

A LAKÓHÁZ ALAPRAJZI FEJLŐDÉSE

A székely háztípus történeti kialakulásának és fejlődésének kutatása több mint százéves múltra tekint vissza. Huszka József Székely ház (1985) tanulmányában stilisztikai és eredetkérdéseket feszegyetve vitáragerjesztette akutatói berket. Művére Jankó János és Szinte Gábor reagált kritikusan. Erdély népi építészeti tematikája a kor két vezető néprajzi folyóiratában, az Ethnographiában és a néprajzi Értesítőben jelent meg. Ki kell emelni a nagy terjedelmű, Malonyai Dezső által szerkesztett A magyar nép művészete című ötkötetes lexikont. Ennek munkatársai közt építészt is találunk, Medgyaszay (Benkő) István személyében. A két világháború között Bátky Zsigmond, Viski Károly és György György tevékenységét kell megemlíteni, valamint Haáz Ferenc és Rezső famesterségekről írt tanulmányait. A legátffogóbb népi építészeti kutatás dr. Kós Károly nevéhez fűződik, ezeket 1950-1989 között publikálta. További kutatást végzett B. Nagy Margit, Bíró Gábor, Balassa M. Iván, Szőcsné Gazda Enikő, Kovács Piroska, illetve Furu Árpád. (Furu, 2011. 10-11.)

A székely ház legrégebbi típusát Szinte Gábor állapította meg, ó állította össze elsőnek a székelyház fejlődéssorozatát. A sor kezdőpontjára egy régi faházat tett Sepsikőröspatakrról, melynek csak egy lakóhelyisége és egy nyitott előcsarnoka, ERESZE volt. A házacska magas szalmafedesű kontytfelület alatt volt s az eresz szervesen bele volt foglalva a házba egy tető alá. Az előcsarnok itt tehát nem utólagos és nem ideiglenes toldalék, hanem eredeti házelem. Az eresz két oldaláról teljesen nyitott, felette a tető két faoszlopon nyugszik. A harmadik oldal valami ideiglenes anyaggal (vesszőfonás vagy deszka) van elzárva.

„Az eresztes ház, melyet a kutatók gyakran székely háznak neveznek...alaptípus jelent...A székely eresz ... nem a tető falsíkon kívül nyúló része alatti fedett sáv, ahogy ezt a Kárpát-medence egyéb vidékein

EVOLUȚIA CASELOR DE LOCUIT

Cam de o sută de ani se studiază formarea tipurilor și evoluția casei secuiești. Huszka József în lucrarea sa "Casa secuiască" (1895) schițează ipoteze privind originile pe bază stilistică, generând controverse între colegi, fiind criticat de Jankó János și Szinte Gábor. Tematica arhitecturii populare transilvane apare în revistele de bază a domeniului în „Ethnographia” și „Buletinul Etnografic” (Néprajzi Értesítő). Trebuie amintit lexiconul de anvergură apărut în cinci volume al lui Malonyai Dezső, „Arta poporului maghiar”, între colaboratori găsim și arhitecți renumiți (Medgyaszay/ Benkő István). În perioada interbelică trebuie amintită activitatea lui Bátky Zsigmond, Viski Károly și Györfy György, respectiv scrierile despre arta lemnului ale lui Haáz F. și R. Cea mai cuprinzătoare cercetare în domeniul arhitecturii populare transilvane este oferită de dr. Kós Károly, publicată între 1950-1989. În continuare, mai amintim lucrările lui B. Nagy Margit, Bíró Gábor, Balassa M. Iván, Szőcsné Gazda Enikő, Kovács Piroska, respectiv Furu Árpád. (Furu, 2011. 10-11.)

Cel mai vechi tip de casă secuiască a fost definit de Szinte Gábor, care a marcat linia de evoluție a tipului. Sirul începe cu o casă arhaică din Valea Crișului CV, cu o singură încăpere lângă care găsim un spațiu deschis, aşa-numita streașină (eresz). Căsuța era acoperită cu paie streașină fiind încorporată organic în casă sub un singur acoperiș. Avem de-a face deci, cu un element original și nu o adăugire ulterioară. Streașina este deschisă pe două laturi, acoperișul deasupra fiind susținut de doi stâlpi. Cea de-a treia latură este mascată cu o împletitură de nuiele sau scândură.

„Casa cu streașină este deseori definită ca fiind tipul arhaic al casei secuiești. Streașina în acest caz nu este zona prelungită peste perete a acoperișului – cum o înțelegem în cazul caselor batinului Carpathian, ci un spațiu de sine stătător, comparabil cu pridvorul din zona de mijloc a Transilvaniei. ... dar în timp ce pridvorul deseori devine bucătărie, acest lucru nu se

întâmplă, sau numai foarte rar se întâmplă în cazul streșinei.”(Barabás Jenő / Furu, 2011. 30)

În casa cu streașină camera de locuit este indivizată și totodată bucătăria, iar streașina rămâne vestibul cu rol de cămară (rareori se mută aici cuporul) sau mai des spațiul de lucru, fiind ascuns după un înveliș de scânduri. Schema casa mare-casa mică are o evoluție în două direcții: cu încă o încăpere oglindită pe partea opusă, streașina devine de fapt pridvor, sau prin compartimentarea în lung a streșinii respectiv a primei case, se obține cămară sau spațiu de dormit. Casele cu prispă evoluează târziu, abia în secolul al 19-lea. Primele din acest tip au două camere cu prispă în față. Ulterior, acest tip se extinde cu una sau mai multe camere. Prispa sau târnătul se dezvoltă din umplutura simplă de piatră și argilă din fața casei, care ulterior primește stâlpi de susținere a acoperișului deasupra prispei și se îmbogățește cu parapetul din scânduri ornamentate. Prispa fiind element mai nou, răspândit abia acum 100-150 de ani, nu face parte în mod organic din casă, nefiind inclus nici în modelul construit în clacă.(Kós, 1989. 211.)

Apariția târnătului a fost întârziată de buna funcționare a streșinii, totuși azi, a devenit cel mai pitoresc element al caselor tradiționale. Primele prispe aveau forme simple, constând în prelungiri ale acoperișului deasupra treptelor de la intrare, care ulterior s-au largit, cuprinzând latura casei. Uneori primește largirea la mijloc de tip verandă sau, înconjorările casei pe laturile din față și spate. Datorită îngustimii, funcționalitatea sa se rezumă mai mult la criterii estetice, dar în același timp este un spațiu binevenit care păstrează casa rece în timpul verii.

épült házak esetében értjük, hanem egy tényleges helyiség, mely használata tekintetében a középerdélyi pitvarhoz hasonlít...” „de míg a pitvar gyakran alakult át főzőhelyiséggé, azaz konyhává, az eresz ilyen funkciót nem, vagy ritkán kapott.” (Barabás Jenő / Furu, 2011. 30)

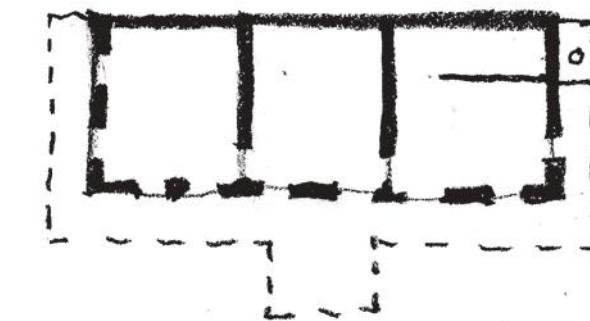
Az ereszes házban a lakótér osztatlanul, egyben konyha is, az eresz pedig deszkaborítás mögé rejttett üres belépő, munkatér, mely kaphat kamra funkciót, ritkábban ide kerül a sütőkemence. A nagyház-kisház-eresz alaprajz továbbalakulása két irányú: az eresz másik oldalára is helyiség kerül: az eresz pitvarról válik, vagy kétsorossá alakul, az eresz hosszanti osztásával kamra, kicsi ház, illetve az első ház hosszanti osztásával keskeny kamra vagy alvóhelyiség alakul ki.

A 19.századtól terjednek el a tornácos vagy anélküli kétsejtes házak, melyek egyetlen ajtaja a második, konyháként használt szobába vezet, innen érhető el az első ház. Ez a házállomány újabb rétege, későbbi típusa azután a szobák számának növelésével, vagy kamratoldással hosszabbodik.

A tornác a kőből, sáróból rakott töltésből fejlődik tovább, a tetőkieresztés oszlopos alátámasztásával majd mellvédjének bedeszálásával. A tornác új elem, mindössze 100-150 éves, még divatja idején sem tartozott szervesen a házhöz, a kalákában épült házhöz „nem járt” (Kós, 1989. 211.)

A tornác megjelenését a bevált ereszhasználat késleltette, mára viszont a hagyományos háznak legfestőibb eleme. Kezdetben a bejárat elő keresztet lépcső két oszloppal tartott fedése, majd kiszélesedik, akár az egész hosszoldal elő kerül, veranda-kiugrást kap. Legfejlettebb változataiban befordul az utcai, vagy a hátsó, udvari bütü elő, avagy körtornákként díszíti a házat. Keskenysége miatt valóban csak díszítő, öltöztető szerepe van, illetve egyfajta lugasként nyáron hűvös árnyékban tartja a házat.

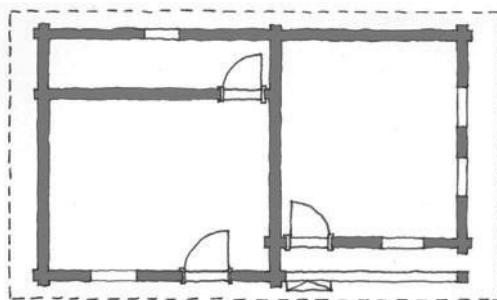
3 Casă cu prispă / Tornácos ház

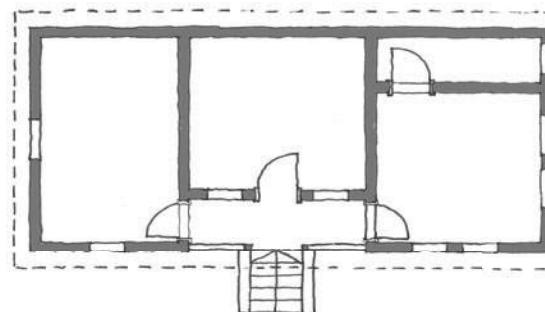
4 Casă cu influență urbană / Polgári ház

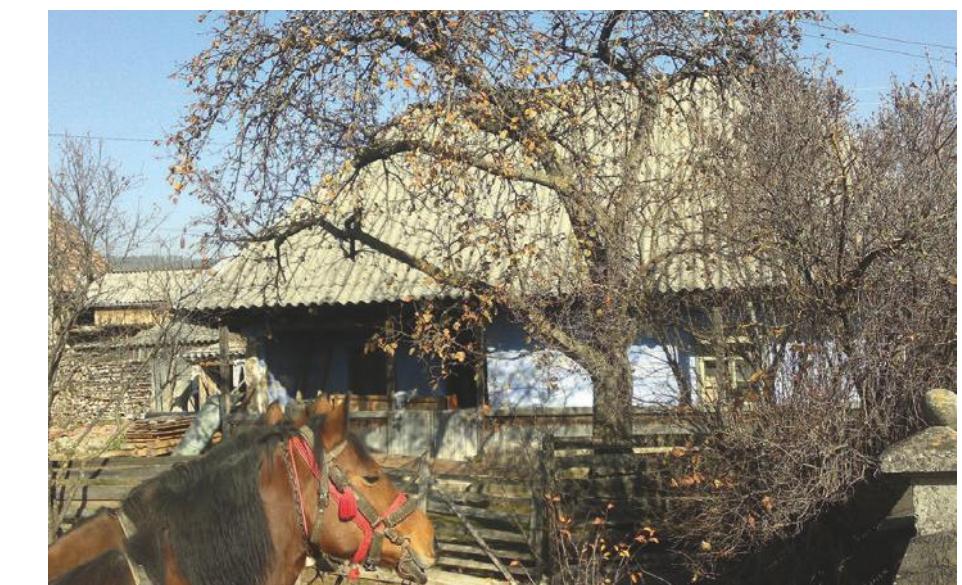
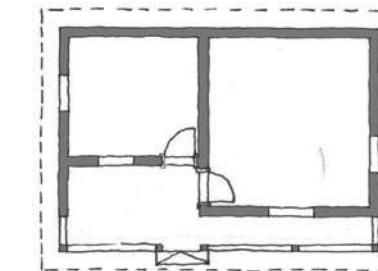
1

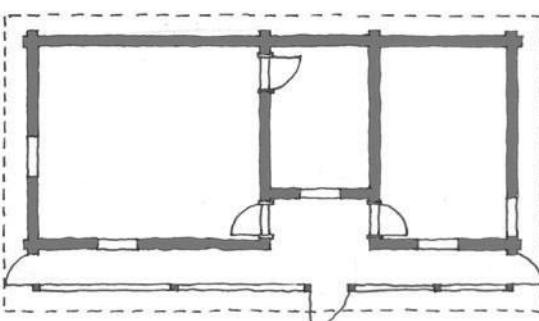
2

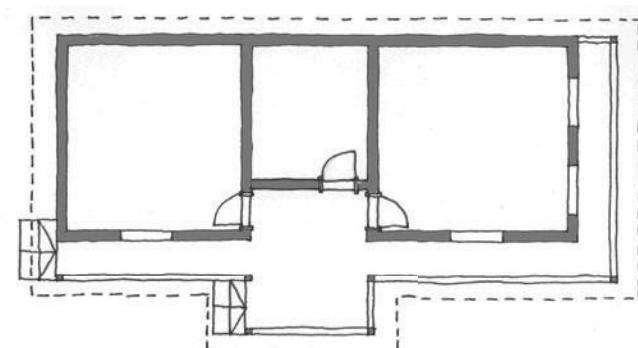
3

4

5

1 Casă cu două încăperi / Frumoasa
Kétosztatú ház / Csíksépvíz

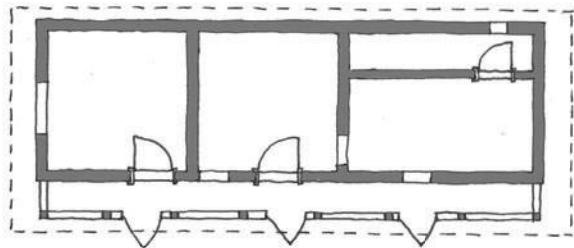
2 Casă cu trei încăperi și streașină / Lunca de Sus, Ugra
Ereszes háromosztatú ház / Gyimesfelsőlok, Ugra pataka

3 Casă cu două încăperi, streașină și prispă / Ciucsângheorgiu
Ereszes és tornácos kétosztatú ház/
Csíkszentgyörgy

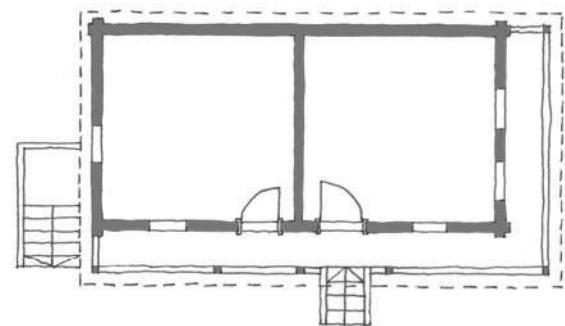
4 Casă cu trei încăperi, streașină și prispă / Ciceu
Ereszes és tornácos háromosztatú ház /
Csíkcsicsó

5 Casă cu trei încăperi, streașină și prispă / Ciucsângheorgiu
Ereszes és tornácos háromosztatú ház /
Csíkszentgyörgy

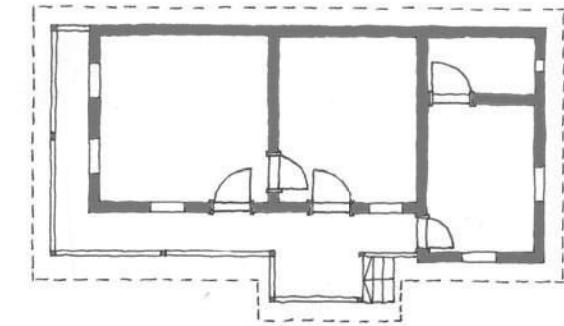
6

7

8

6 Casă cu trei încăperi și prispă laterală / Frumoasa

Háromosztatú oldaltornácos ház /
Csíksépvíz

7 Casă cu două încăperi și prispă pe două laturi Mihăileni

Tornácos kétosztatú elől-oldaltornácos ház/
Csíkszentmihály

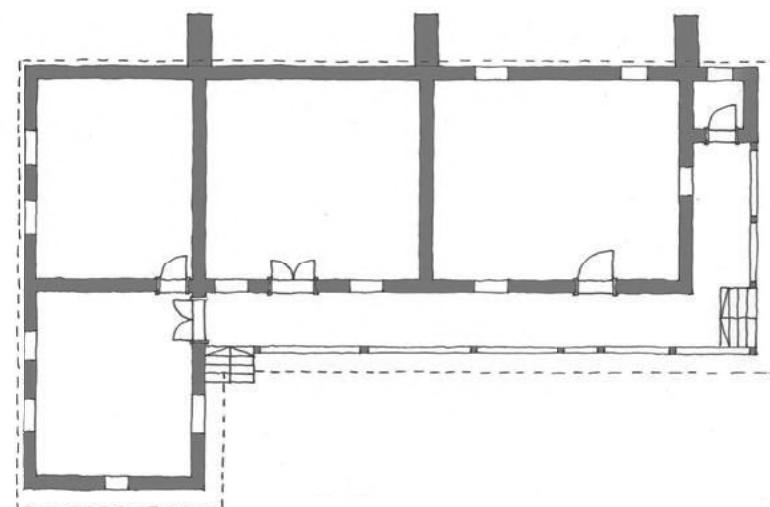
8 Casă cu trei încăperi și prispă pe două laturi / Racu

Tornácos háromosztatú elől-oldaltornácos ház/
Csíkrákos

9 Casă cu influență urbană / Vravia

Polgári ház /
Csíkverebes

9

A TÉRSÉG TÍPUSAI

Az alcsíki tájegység falvai: Csíkszentkirály, Csíkszentimre, Szentsimon, Verebes, Nagytusnád, Újtusnád, Szentmárton, Kozmás, Lázárfalva, majd a Fiság-völgyi falvak: Kotormány, Bánkfalva, Csíkszentgyörgy, Menaság-Újfalu, Menaság, Pottyond.

Telektípusok: minden típust megtalálunk, leginkább a sorolt udvaros telket.

Értékes lakóház-típusok: eresztes Csíkszentgyörgyon, sorolt tornácos mindenütt, városias Szentimrénen, Simonban, Szentmártonban, Kozmáson

A középcsíki falvak: Csíkrákos, Göröcsfalva, Vacsárcsi, Csíkszentmihály, Ajnád, Lóvész, Csaracsó, Madéfalva, Csíkcsicsó, Borzsova, Csíkszentmiklós, Csíkszépvíz, Csíkdelne, Csíkpálfalva, Csomortán, Fitód, Hosszúaszó, Csíkszentlélek, Csíkmindszent.

Telektípusok: minden típus található, kivált a sorolt udvaros, de az ősi, osztott is Hosszúaszón, Mindszenten.

Értékes lakóház-típusok: ritkábban eresztes, tornácos, sorolt mindenütt, városias leginkább Szépvízen, Rákoson, Madéfalván.

A felcsíki falvak: Madaras, Dánfalva, Karcfalva, Jenőfalva, Szenttamás, Csíkszentdomokos.

Telektípusok: minden típus található, főleg a sorolt udvaros, de az ősi osztott is, például Domokoson.

Értékes lakóház-típusok: ritka az eresztes, elterjedt a tornácos sorolt, a városias ugyancsak elterjedt mindenütt.

A kászoni falvak: Kászonimpér, Altíz, Feltíz, Jakabfalva, Kászonfürdő, Újfalu.

Telektípusok: ősi osztott telkek, sorolt udvarosak.

Értékes lakóház-típusok: eresztes, tornácos sorolt, városias jakabfalván, Újfaluban.

A Gyimesi falvak és patakok sora: Gyimesfelsőlok (Sántatelek, Komjátpataka, Ugrapataka, Görbepataka, Nyíresalja)

Gyimesközéplök

(Borospataka, Setétpataka, Kápolnapataka, Antalokpataka, Hidegség, Barackos, Bükkhavaspataka, Farkaspalló)

Gyimesbükk

(Felsőbükk, Bálványospataka, Rakottyástelep, Tarhavaspataka, Gyimes.

Telektípusok: ősi nemzetiségi telkek, osztottak, akad sorolt udvaros, átmenő és párhuzamosan osztott.

Értékes lakóház-típusok: középereszes a legtöbb, tornácos sorolt.

Összegzésképpen, a történeti lakóház tagolódásának ismeretében, kiválaszthatjuk a két fő hagyományos lakóháztípust az ereszest, mely átalakul pitvarrossá, ebben a típusban az ősibb kettőst illetve a leggyakoribb hármost, illetve a 19. századtól kialakult tornácos soroltat

TIPURILE REGIUNII

Satele regiunii Ciucului de Jos: Sîncrăieni, Sîntimbru, Sînsimion, Vribia, Tușnad Sat, Tușnad Nou, Sînmartin, Cozmeni, Lăzărești, apoi satele văii Fișag: Cotorman, Bancu, Ciucsîngeorgiu, Armășenii Noi, Armășeni, Potiond.

Tipuri de parcele: întâlnim toate tipurile, mai cu seamă gospodării-curți înșirate.

Tipuri valoroase de case: cu streașină la Ciucsîngeorgiu, cu prispă și camere înșirate peste tot, cu caracter orășenesc la Sîntimbru, Sînsimion, Sînmartin, Cozmeni.

Satele regiunii Ciucului de Mijloc: Racu, Gîrciu, Văcărești, Mihăileni, Nădejdea, Livezi, Ciaracio, Siculeni, Ciceu, Bîrzava, Nicolești, Frumoasa, Delnița, Păuleni Ciuc, Șoimeni, Fitod, Hosasău, Leliceni, Misentea.

Tipuri de parcele: întâlnim toate tipurile, mai cu seamă gospodării-curți înșirate, dar și cele arhaice la Hosasău, Misentea.

Tipuri valoroase de case: mai rare cu streașină, cu prispă și camere înșirate peste tot, cu caracter orășenesc la Frumoasa, Racu, Siculeni.

Satele din Ciucul de Sus: Mădăraș, Dănești, Cîrța, Ineu, Tomești, Sîndomonic.

Tipuri de parcele: întâlnim toate tipurile, mai cu seamă gospodării-curți înșirate, dar și cele arhaice, subîmpărțite la Sândominic.

Tipuri valoroase de case: mai rare cu streașină, cu prispă și camere înșirate peste tot, cu caracter orășenesc peste tot.

Tinutul Casinului: Imper, Plăieșii de Jos, Plăieșii de Sus, Iacobeni, Casinu-Nou.

Tipuri de parcele: arhaice, subîmpărțite, gospodării-curți înșirate

Tipuri valoroase de case: cu streașină, cu prispă și camere înșirate peste tot, cu caracter orășenesc la Iacobeni și Casinu-Nou.

Satele din Ghimeș: Lunca de Sus (Izvoru Trotușului, Valea Comiat, Valea Ugra, Valea Gîrbea, Păltiniș)

Lunca de Jos (Valea Boros, Valea Întunecoasă, Valea Capelei, Valea lui Antaloc, Valea Rece, Barațcoș, Poiana Fagului, Puntea Lupului)

Ghimeș-Făget

(Fagu de Sus, Bolovăniș, Răchițiș, Tărăhauși, Ghimeș)

Tipuri de parcele: întâlnim toate tipurile, mai cu seamă arhaice, subîmpărțite.

Tipuri valoroase de case: cu streașină la mijloc, peste tot, înșiruite, cu prispă.

În consecință, cunoscând formarea tipurilor tradiționale ale caselor populare, putem alege cele două tipuri de bază întâlnite în regiune: casa cu streașină (eresz) care, se schimbă ulterior în casă cu pridvor, acest tip străvechi cu două și trei odăi, respectiv casa cu încăperi înșiruite și prispă, formate începând din secolul 19.

Tipuri din Ciucul de Jos / Alcsíkon fellelhető típusok

Tipuri din Ciucul de Mijloc / Középcsíkon fellehető típusok

Tipuri din Ciucul de Sus / Felcsíkon fellehető típusok

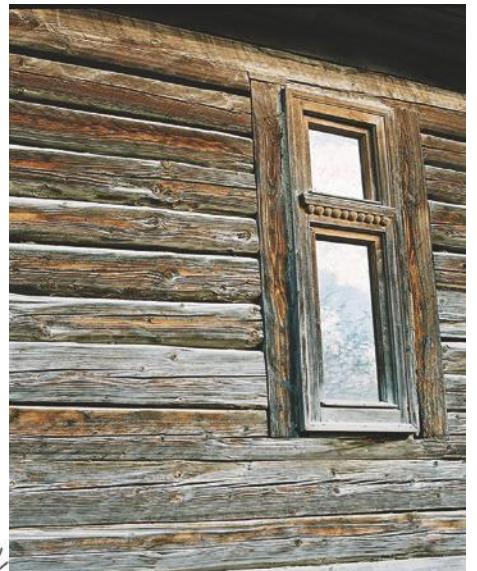
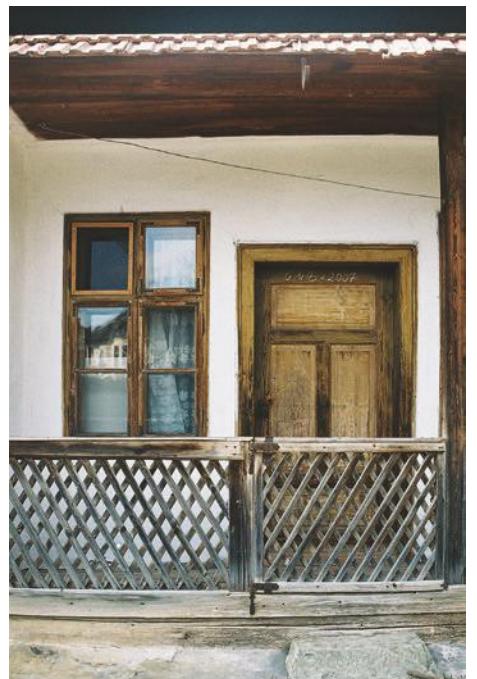

Tipuri din Casin / Kászonban fellehető típusok

Tipuri din Ghimeș / Gyímesben fellelhető típusok

HAGYOMÁNYOS SZERKEZETEK

A lakóház épületszerkezeteit a természetesség és anyagszerűség rendje uralta. Akkor lesz szakszerű régi házunk bővítése, korszerűsítése, ha ezt a rendet elfogadjuk és alkalmazzuk.

A ház eredő része, az alapok, lábazatok anyaga mindenkorasúlyos, nehéz, stabil kő. Még a legegyszerűbb faház talppergenda csatlakozásaihoz is tettek pontonként kőalapot, hogy a faházat alátámasszák, a talajtól, nedvességtől, kártevőktől elvállasszák. A kövek formájától, rakásától függően vakolták, vagy hagyták szabadon a kőfelületet. A tereptől függően a lábazat addig emelkedett, míg a lakószint minden pontját ki tudta emelni a talajból.

A ház derekán a faanyag gazdag lehetőségeket kínált a falazat részletdús kialakítására. A hántolt rönk boronától a faragottig, a favégek gerezes, vagy levágott kialakítása, a közbenső falak beeresztése, az ablakkeretek falba helyezése minden jelentőségteljes momentum, az egyébként puritán, egységes falszerkezetben. Ezeket az elemeket továbbíve a tapasztott szerkezeteken is fontosnak tartották megjeleníteni. Ezek a szerkezeti kialakításból származó elemek adják a homlokzatok tömör, puritán megjelenését. Egyéb vakolatdíszek majd csak a világháború után jelentek meg, a téglaházak elterjedésével, szász hatást mutatva. A Gyimesekben a külső tapasztás nem is volt jellemző, csak az ablak körüli karakteres vakolatkeret, mely a jobban záró beépítés miatt terjedt el.

Az utcai homlokzat karakterét leginkább az ablakok, a fal és a tető arányrendszere adja, valamint az ablak saját, álló, többnyire aranymetszésű aránya, és az emberforma, „tekintetet” kölcsönző tagoltsága. Faragásokkal és fa ablaktáblákkal látották el, kovácsolt pántokkal, kilincsekkel gazdagították.

A házon a tornácock és ereszek gazdagon ékített kialakításában mutatkozik meg a székely ember és mester legnagyobb kifejező szándéka. A boronafalas, vakolt zárt lakórészhez képest, könnyed, filigrán építmény. A szerkezeti elemeit is faragásokkal látják el, a deszka borítások változatos faragott mintái

STRUCTURI TRADITIONALE

Structurile și detaliile case tradiționale sunt definite de regulile naturii materialului. Vom avea case clădite profesional doar dacă ne asumăm aplicarea acestor reguli de puneri în operă.

Partea de pornire a casei, fundațiile sunt mereu din piatra grea și stabilă. Chiar și sub cele mai simple clădiri din bârne se monteză punctiform bolovani de rezemare, care despart lemnul de umezeala pământului. În funcție de forma și țeserea structurii, piatra este tencuită sau se lasă aparent. Soclul preia denivelările și înaltă zona de locuit din lemn peste cota amenajată a solului.

Bîrnele din lemn care formează trunchiul casei oferă posibilități multiple pentru detalii. De la bîrnele rotunde decojite până la secțiunile pătrate, în coadă de rândunică sau chertate în cruce, respectiv prinderile ferestrelor montate în câmpul peretelui, toate sunt accente tehnice și estetice în untatea simplă a pereților. Aceste elemente necesită detaliu specific, arătate și în cazul lipiturilor de pământ. Aceste detalii conferă fațadei un aspect riguros, sobru. Stucatura decorativă apare mai târziu, în perioada interbelică, după modelul urban săsesc. În zona Ghimeș lipitura nu se aplică, doar în jurul ferestrelor, pentru o bună izolare.

Frontul stradal este își capătă caracterul datorită ferestrelor prin proporția plin-gol și așezarea în formă de ochiuri omenești a ferestrelor. Ferestrele sunt dotate cu feronerie forjată și obloane decorative.

Prispa devine elementul cel mai decorativ, cu o abundență în detalii de parapeti din scânduri ornamentați. Aici se manifestă pe deplin arta meșteșugărească a meșterului secuiesc. Tânărul, prin detaliile sale filigrane contrastează cu masivitatea și simplitatea corpului alb al casei. Varietatea în decorații este nelimitată.

Grinziile aparente ale tavanului sunt prelucrate simplu dăltuit. De obicei ele conțin numele beneficiarului și anul construirii. Camera este dominată de ritmul grinziilor aparenti, peste care se citește vibrația scândurilor de tavan. Lungimea grinziilor este mereu în

concordanță cu lățimea casei.

Căpriorii care susțin șarpanta sunt îmbinate cu mare atenție în grinzi sau cosoroabe, detaliile de streașină sunt multiple și oferă un joc de umbră și lumini impresionant. Podul cu fum se menține până-n curenț la casa secuiască, fumul Cald și dens conservă structura și izolează casa pe timp friguros.

Fără horn, acoperișurile sunt dotate cu orificii de forme variate, prin care poate ieși fumul.

Învelitoarea veche a fost paiul și scândura, materiale care au contribuit la panta abruptă și volumul impresionant de acoperiș, mai nou se folosește țigla ceramică, din cauza căreia dimensiunile s-au redus semnificativ, totuși rămânând caracteristice.

În diferitele detalii apar mereu simboluri și decorații făcute de meșteri. Prin aceste semne ni se arată relația omului cu casa, cu crezul și locul ocupat în lume. Meșterul bun care, pricepe materialul este exigent atât în soluțiile tehnice ca și în detaliiile ornamentale prin care își transformă grija în formă.

pedig határtalanok.

A mindig látszó fa födém gerendák a lehető legegyszerűbb kiképzéssel, bárdolva vagy fűrészelve és gyalultan készültek. A ház építőjének neve, az építés ideje, közlése a gerendába vésődött bele. A gerendázat és a rajta keresztbefektetett fa deszkázat ritmusa uralkodott a lakótérben. A ház szélességi méreteit és az alaprajzi idomot is meghatározta, hogy a rendelkezésre álló gerenda anyag mekkora fesztávot volt képes áthidalni.

A tetőt tartó szarufák a mennyezet kötőgerendáinak végébe voltak aprólékos munkával beereszтve. A tetőszerkezet faanyagát tartóssá és a kártevőkkel szemben ellenállóvá tette a padlásba jutó gomolygó füst.

A padlásnak e „füstös” működése miatt sokáig nem is épültek kémények a csíki lakóházakon, ellenben változatos kialakítású szellőztető likak terjedtek el. A meleg padlás nem engedte, hogy a lakás kihűljön.

A székely és a csíki házakra is a régebbi zsúp és fa fedések miatt a tető nagymagassága és tömegformáló ereje volt jellemző. Ez mára a cserépfedés miatt mérséklődött, de még mindig meghatározó.

A ház egyéb részleteiben is megjelennek különböző mesterségekhez köthető jelek - díszítések. A díszítés minden megmutatta az ember kapcsolatát a tárgyaival, az elkészült munkájával, a házzal vagy éppen a hitével és a világban elfoglalt helyével kapcsolatban egy ösztönös, önmaga számára is szavakra nem lefordítható módon. A jó mester, aki érti az anyagot, a műszaki megoldásaiban épp oly igényes, mint a díszítésben, amivel a gondosságát formába önti.

PROTECȚIA VALORILOR LOCALE

Cei care înțeleg valoarea imaginii tradiționale, sunt capabili să se integreze în ea fără să o distrugă.

Caracterul arhitectural

Satul secuiesc integrat în peisaj, retras în văile ferite de vînt, cu șurele, casele și vegetația abundantă crează un țesut la scara umană care, sugerează siguranță. Ocuparea este relativ deasă, folosirea spațiului fiind intensivă.

Structura areolară asigură vizibilitate către vecinătăți, ritmul modulilor identici crează frumusețea și farmecul locului, o estetică rurală autentică. Spectatorul zărește între volumele generoase ale șurelor și lale copacilor mari, case de locuit intime, cu garduri, porți, curți ordonate, prispe umbrite, toate reprezentând un mediu închegat cu valori ambientale puternice.

Casele de locuit ale regiunii sunt preponderent cu parter, în patru ape, învelite cu țiglă ceramică, peretii cu bîrne sunt tencuiți, raportul gol-plin este bine definit. Compunerea clădirilor pe lot urmărește regula aditivă, ele sunt înguste. Acest lucru determină înăltimile controlate la streșini și coame.

Este foarte important să clarificăm nevoile și intențiile. Trebuie evitată distrugerea, ștergerea locurilor închegate ca să nu dispară tocmai ambientul îndrăgit care ne-a făcut să ne stabilim aici.

A HELYI ÉRTÉKEK VÉDELME

Aki a hagyományos falukép értékét felfogja, úgy tud abba beépülni, hogy nem borítja fel azt.

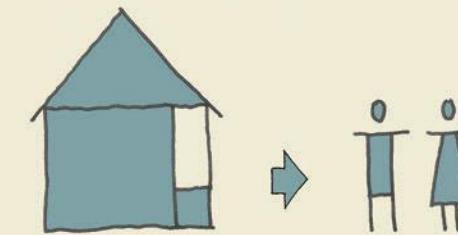
Az építészeti karakter

A tájba illeszkedő, szélvédett völgyekbe húzódó székely falu csűrjeivel, lakóházaival és kertjeinek dús növényzetével egy emberi léptékű biztonságos szövetet alkot. A beépítés viszonylag sűrű, a területhasználat intenzív.

A halmazos faluszerkezet a belátható szomszédságok, az azonos modulok ritmusa az épített hely szépségét és báját teremti meg, hiteles faluképi esztétikát. A szemlélő a nagyvonalú csűrök között felnőtt fák és ezek közé húzódó lakóházak intim biztonságát fedez fel, a kerítések és kapuk, udvarok rendje, a tornákok árnyékos nyitottsága, mind már kialakult adottságok, melyek vonzóvá teszik a helyet.

A térség hagyományos lakóháza többnyire földszintes, kontyolt tetős, agyagcseréppel fedett tornácos épületek, a boronafalas faszerkezetek vakoltak, az ablakok és tömör falfelületek aránya jól meghatározott. A telken az épületek egymáshoz toldottak, mindenikre a keskenység jellemző. Ez meghatározza a tetőmagasságokat, megfelelő szinten tartva őket.

A legfontosabb az igényeket és a szándékot letisztázni. Kerüljük a kialakult helyeknek a tönkretételét, eltörlését, hogy ne semmisüljön meg éppen az, amit megszerettünk, amiért ide kívánkoztunk.

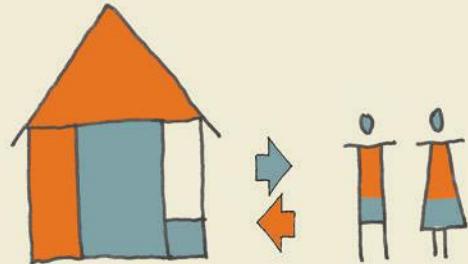

Alkalmazkodó használat

Olyan igényeknek felel meg ez a mentalitás, amelyek a hagyományos érték megőrzését célozzák, abban a térben töltének el rövidebb időt, hétvégét, pihenőszabadságot. A házat a részletekig menően tisztelik, ahhoz alkalmazkodnak, vagy minimális, rejtett beavatkozásokkal növelik komfortszintjét, a tereket meghagyva régi alkatukban.

Utilizare adaptivă.

Mentalitatea prin care se dorește păstrarea în întregime patrimoniul autentic. Este cazul celor care folosesc casa doar la sfîrșit de săptămînă sau în vacanță. Acești oameni respectă detaliile tradiționale, intervin eventual la mărirea gradului de confort în mod discret, lăsînd spațiile intacte.

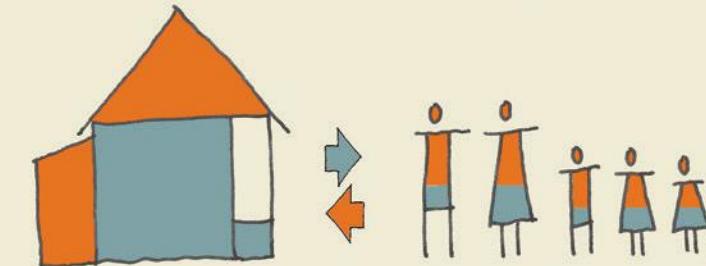
Az adottságokra építő kiegészítés

A telek épületeit, jellegük megőrzésével meghagyja, a lakóházban kis beavatkozásokkal teremt magasabb komfortszintet a terek minimális módosításával ér el, tetőterbeépítést használ, gondosan megválasztott tetőablakkal. A tornácot nyitva hagyja, a csűrt használja beálló garázsnak.

Extindere bazată pe facilitățile obiectului patrimonial.

Abordare care, păstrează ocuparea lotului, forma exteroară a clădirilor, prin intervenții minore, -subcompartimentări ale cămărei, mansardarea podului –, măresc gradul de confort. Utilizează ferestre de mansardă bine alese, fără agresarea imaginii acoperișului, folosesc sura drept garaj.

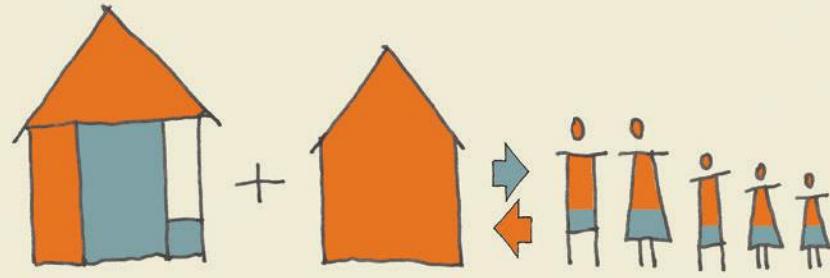

Az adottságokat kiegészítő fejlesztés

Nagycsalád, több generációs család számára ajánlott lakóházasítani a csűrt, vagy olyan toldásokat eszközölni, melyek a meglévő tetőmagasságban, additív módon, az első ház szelvényét használva akár nyaktagként-artikulált eresz típusú csatlakozással folytatja az épületet. Ha északos oldalkert van, és a hely megengedi, alacsonyabb, kieresztés-szerű kisebb kiszolgáló tereket lehet oldalhelyiséggé a házba toldani (kamra, fürdő, kis konyha, ruhatár, stb.) a fedés a meglévő eresz alá fog becsúszní, az eredeti tetőidom megmarad.

Dezvoltare prin completarea facilităților patrimoniale.

Familii mari compuse din mai multe generații care, în afara dezvoltărilor mai sus amintite, refuncționalizează șura pentru locuire. Se adoptă extinderi pe orizontală cu păstrarea metodei additive, noile volume de extindere nu depășesc scara clădirii de locuit inițiale, se folosesc articulații de tip prispa și tindă. Sunt posibile extinderi pe latura nordică a clădirii vechi, îmbunătățind confortul termic al clădirii, cu dependințe de servire (cămară, debara, baie), dar în volume joase care, nu depășesc streașina veche.

Nagyarányú bővítés

Csuklós, artikulált, eresz szerű nyaktagokkal lehetséges az udvarhosszirányban vagy keresztirányban keretezni, a csűrt a lakóépülettel összekötni.

Dezvoltări și extinderi ample

Sunt posibile în compozиii additive, cu reguli descrise mai sus. Se poate face legătură continuă cu volumul şurei, în formă liniară sau, chiar închiderea pe trei laturi a lotului, dacă lîitimea acestuia permite.

DESPRE NEVOI ȘI EXIGENȚE

Casa de locuit în percepția actuală nu are vreo relație strict normată cu mediul înconjurător. Totul se reduce la condițiile de orientare, însorire și acces. Calitatea lotului de a fi cadru de viață nu mai este o cerință. Dispar uneltele de viață, în cel mai bun caz rămâne continuitatea spațiului casei de locuit către parculeț din grădină bine îngrijit, folosit doar ca loc de recreere. Situația poate fi salvată doar de afinitatea arhitectului sensibil, în această lume mediatizată a nevoilor generice „teleportate” de a avea terasă tiroliană, sau bucătărie americană, garajul dublu capabil să întoarcă pe dos scara casei de locuit, oficiul rafinat, mecanizat și electronic de ordonare a tehnicilor de casă, parcul din grădină cu gazonul tuns impecabil. A devenit imperios necesară acapararea priveliștei panoramice asupra peisajului, sfidând chiar parcelarul și structura satului tradițional, casa nouă se mută pe culmi din valea protejată de vânt.

(Tamáska, 2011. 29.)

De știut că nu toate nevoile sunt reale. Există exigențe false care, au de-a face cu aspirații sociale și tenduri insinuate agresiv de media. Ele se referă la moduri cosmopolite de viață, dotări prea-tehnicate sau, se leagă de atotștutoarele și intens garantatele materiale (plastice) noi.

Totuși, spațiile tradiționale bine înțelese ne permit mereu adaptări de exigențe. Oarecum nevoile sunt mereu mai flexibile decât spațiile.

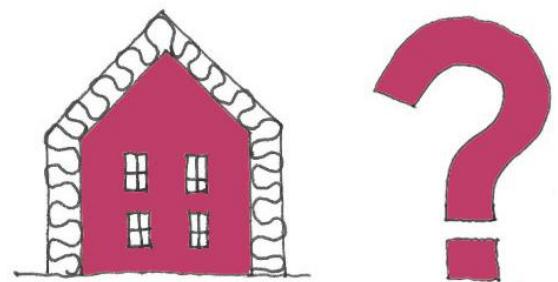
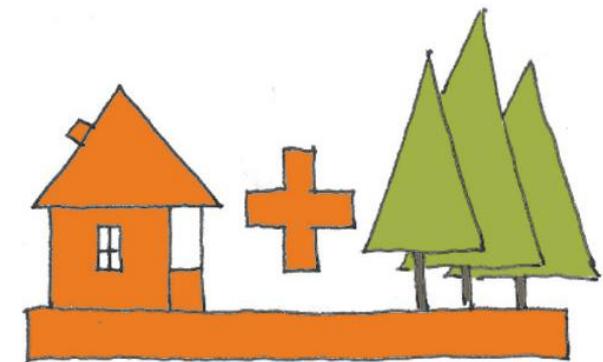
AZ IGÉNYEKRŐL

A mai lakóépületnek tájolásán és megközelítésén kívül nincsen különösebben előírt működési kapcsolata környezetével, megszűnik az udvar = élettér igény. Megszűnnek az életszerek, a parkszerű környezetbe illesztett ház folytatása ugyan a kert, de már csak mint pihenőhely.

Minták tekintetében csak a jó építész érzékenysége mentheti manapság a helyzetet, mert lassan általánossá váltak a teleportált, globalizáló képletek, mint például a tiroli nagyerkény, az alpesi tető, az amerikai konyha, a ház léptékét felrugó dupla garázs, a gépesített háztartási szoba, a szabályosra nyírt parkszerű kert. Életbevágóan fontos szempont lett a szép kilátás megszerzése, akár a meglévő régi faluszerkezet tagadásával-elhagyásával, a védett völgyből kivonul az új ház a dombtetőre. (Tamáska, 2011. 29.)

Nem minden igény valós. Léteznek áligények, ezek társadalmi aspirációkhoz, média által sulykolt trendekhez köthetők. Ezek a kozmopolita létfogás, a túltechnicizált felszereltséget vagy a minden tudó új (mű)anyagokat érintik.

És mégis, a jól értékelt hagyományos terekhez mindig lehet megfelelő igényeket találni. Az igények végülis mindig rugalmasabban alakíthatók, mint a terek.

ENERGIAGAZDÁLKODÁS RÉGEN ÉS MA

A hagyományos lakás nem volt pazarló, fenntartását bevált módszerekkel biztosították. Helyi anyagokból, helyi tudással, többnyire kalákában építettek. Az építést a hagyomány irányította. Ez garantálta a falukép egységét, a variációk rokonságát. Az ésszerűség jegyében fenntartott falu kisebb volt mint ma, akárcsak a házak. A házak nem önmagukban, hanem az egész portával, sőt további vagyonokkal, földekkel, kaszálókkal, erdőkkel együtt alkottak fenntartható egységet, energetikai rendszert. A jól-rosszul szigetelt, de helyi tudással épített és karbantartható, javítható lakóépületek fűtését megoldották saját erdejükben gondolkodva, itt is a fenntarható modell szerint, évről évre gondoskodva mindenről, ami kellett. Ez a természetes, bővített rendszer volt „nulla energiás – hosszú távon fenntarhatató”.

A mai lakóház önnálló, belső igényrendszer szerint alakított. A fenntarthatóságot egy lényegesen határozottabb ugyanakkor kiszolgáltatottab rendszerben, a nulla energiás passzívház eszményében határozzák meg – politikusan és áltudományosan.

GOSPODĂRIE ENERGETICĂ ÎN TRECUT ȘI AZI

Locuința tradițională nu a fost risipitoare de energie, fiindu-i posibilă susținerea prin metode valide. Aceste case s-au construit din materiale locale, cu tehnologie locală, în general în căci. Construirea unei case a fost dirijată de tradiție. În acest mod s-a asigurat unitatea imaginii satului, totodată legătura între variațiuni a rămas strânsă. Satul de adineoară, construit sub semnul rațiunii era mai restrîns decât azi, la fel ca și casele de altminteri. Casele nu existau singulare ci, integrate în sisteme de gospodării-arabil-finețuri-păduri, alcătuind astfel entități energetice sustenabile. Clădirile de locuit mai bine sau mai rău izolate, dar construite și reparate cu tehnologii băstinașe au putut fi încălzite din cont propriu folosind pădurile proprii. Pădurile erau susținute la fel, cu un consum de lemn ținut sub controlul rațiunii. Acest sistem natural, integrat a fost unul întradevăr de „energie zero și sustenabil pe termen lung”.

Casa de locuit de azi se prezintă ca sistem izolat, determinat de exigențe intrinseci. Susținerea și exploatarea lor se realizează într-un sistem mult mai constrîns și dependent, cel al caselor pasive sau cu energie zero – definite politic și pseudo-științific.

MODELE DE ACȚIUNE ÎN PATRIMONIUL CONSTRUIT RURAL

Oamenii își formează casa de locuit și mediul înconjurător în mod spontan, în conformitate cu nevoile lor practice. Această nevoie elementară firesc omenească a existat în trecut și se menține și azi. Vechea formă spontană de dezvoltare în vremurile trăite mai lent, lipsite de schimbări brusante de viteză a fost dirijată de tradiția în sine. „Societatea de azi crează în mod spontan forme care, nu mai protejează tradiția țărănescă, ci dimpotrivă în majoritatea cazurilor o demolează... În urma creării spontane de forme se mențin doar clădirile cu folos practic. De multe ori nici măcar aceste clădiri nu sunt menținute, ci mai degrabă tehnicele preluate de la părinți, prin care se pot realiza asemenea lucruri. Bineînțeles atașamentul față de tehnicele vechi și probate, este garantat doar într-o societate lentă, fără mari diferențe în nivelul de trai al diferitelor generații.” (Tamáska, 2011. 21.)

Sociologul Tamáska Máté mai amintește două grupuri de oameni cu forme de comportament care, în locul creației spontane ocrotesc patrimoniul recunoscut de ei, fiind susținătorii acestuia.

Prima grupare este cea de creare nostalnică a patrimoniului, adică reînființare cu angajament conștiincios de tradiție. Individual nu se leagă direct de mediul patrimonial premergător generației sale ci, mai degrabă citează epoci idealizate, folclorizându-le. Le interpretează cunoștințele strămoșilor mai puțin tehnic, mai mult estetic. Își alege epoci îndrăgite, semne pe care le citează.

Cealaltă grupare urmărește crearea conservativă de patrimoniu, în al cărei sistem normativ reconstrucția devine inadmisibilă. Ține la autenticitatea substanței, conservă tot ce este autentic cu valoare de model, fără vreo distincție între diferitele epoci. Această viziune nu-și propune reînființarea rarităților vechi, ele se mențin doar pur conservate și documentate.

„Mediul rural de azi este format sub influența acțiunii ambelor comportamente, de creare spontană a formei și de cele două modele de creare de patrimoniu. În

CSELEKVÉSI MODELLEK A VIDÉKI ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGBEN

Az emberek a környezetüket és a lakóházukat spontán módon, praktikus igényeik szerint alakítják. Ez elemi emberi igény, régebb is így volt, ma is így van. A régi spontán formaképződést a lassabban megélt, drasztikus változásokat, sebességváltásokat nem mutató korokban maga a hagyomány diktálta.

„A mai társadalom felgyorsult spontán formaképződése a paraszti hagyatékot már nem ápolja, hanem épp ellenkezőleg, azesetektöbbségében lebontja... Spontán formaképződés során csak azok az épületek maradnak fönny, amelyeknek az örökösi praktikus funkciót talál. Ám gyakran még ezek sem fizikai valójukban, hanem olyan technikaként, amely révén az örökösi hasonló építmények emelésére képes, mint szülei. Az örökösi természetesen csak addig ragaszkodik a régi bevált technikához, amíg a társadalmi fejlődés viszonylag lassú, és nincsenek túl nagy életmódbeli különbségek az egyes generációk között.” (Tamáska, 2011. 21.)

Két másik magatartásformát említi Tamáska Máté. Ezek a spontán alakítás helyett a felismert örökséget védi tudatosan, annak fenntartói.

Az egyik a nosztalgikus örökségalkotás, vagyis újjáteremtés tudatos tradicióvállalással. Az egyén nem a közvetlenül őt megelőző generáció építészetteléhez kíván kapcsolódni, hanem egy idealizált korszakot idéz folklorizálva. A régiek tudását nem technikai, inkább esztétikai megközelítésben alkalmazza. Kiválaszt kedvenc korszakokat, jelekkel, azokat idézi.

A másik a megőrző örökségalkotás, melynek normarendszerében a rekonstrukció megengedhetetlen. Az anyag hitelességéhez ragaszkodik, nincs válogatás a történeti korokban, minden ami hiteles, az konzerválva mintaérték. Ez a szemlélet a régi ritkaságokat már nem fejleszteni, csupán szemlélni, fenntartani és dokumentálni akarja.

„A mai vidéket a formaképződés és a kulturális örökségalkotás két formája együttesen alakítja. Miközben a felgyorsult élettempó a formaképződésnek már nem hagy elegendő időt, s így a falusi építészet elveszti kapcsolatait sajáthagyatékával, a megőrzésére

törekvő műemlékvédelem igyekszik életben tartani ezt a hagyatékot. Végül, a két szélsőség között a nosztalgikus örökségalkotás az, amely a hagyatékot vagy legalábbis annak bizonyos elemeit, visszatereli a formaképződés általános menetébe.”(Tamáska, 2011. 22.)

A csíki, kászoni, gyimesi társadalmat éppen periferikus helyzete miatt nem, remélhetően: mégsem érte el az a gyorsulás, amivelmódjában állnamindentamirégi érték, eltüntetni. Sőt, mondhatnánk, a globalizációs fejlődés a válságnak köszönhetően még távol is maradt a vidéktől. Úgy látszik, talán van némi esély a „dübörgő” spontán formaképződést az új generációban, hagyományérték-orientálttá tenni őket. A nosztalgikus idill és a spártai műemlékes szigor között egyensúlyozva praktikus, értékorientált józansággal kell őket felvilágosítani, az emlékezetvesztés veszélyeire figyelmükkel felhívni, a hagyományos értékekkel bizonyíthatóan praktikussá tenni előttük, hogy mégse tegyék azokat tönkre.

HAGYOMÁNYOS ÉLETMÓD ÉS VÁLTOZÁSI IRÁNYOK

Áttekintjük a régi népi ház értékeit rámutatva, hogy a jellegzetességek milyen módon találkoztak az akkori életmóddal. Bemutatjuk az elmúlt évszázad befolyását a tradicionális népi építészet megváltozásában. Elemezzük a megváltozott életmód mintákat és a hagyományos népi építészet kapcsolatát.

A lakóházak kalákában épültek, mely jelentős társadalomszervező, identitásképző jelenség, térségünkben mind a mai napig fennmaradt. A kaláka egyik legfontosabb jellemzője a kölcsönös segítségnyújtás íratlan kötelezettségének, mint társadalmi normának a működése.

A megépült ház nagymértékben meghatározta a benne élők életmódját, ugyanazt az épületet, hosszú időn át több generáció is használta. A kollektivizálás (1960-as évek) előtti időszakban a gazdálkodói tevékenység lényege a család öfenntartása volt. A lakótér és a munkatevékenység szorosan összekapcsolódott egymással. Vizsgáljuk meg, hogy a hagyományos módszerekkel és anyagokból épült ház a minden nap

împreună cu ritmul de viață accelerat nu acordă timp destul pentru crearea de formă, și astfel, arhitectura rurală își pierde legăturile cu propriile rădăcini patrimoniale, protejarea conservativă a patrimoniului încearcă să-l mențină în viață. Între cele două extreme se află creatorii nostalgiici de patrimoniu care, readuc măcar elemente ale patrimoniului în matca creației spontane.” (Tamáska, 2011. 22.)

Societatea rurală din Ciuc, Plăieșii, Ghimeș, ferită întocmai prin poziția sa periferică, încă nu a fost atinsă de accelerarea distrugătoare de valori patrimoniale. Chiar, prin apariția crizei economice se pare că dezvoltarea globalizată rămâne departe de această regiune. Se pare că, mai există șanse de încetinire a creației spontane „înfuriate” în conștiința noii generații active, direcționându-le către valorile patrimoniale. Balansând între idila nostalnică și conservarea spartană, dirijată de practicism și o seriozitate controlată de o scară de valori autentică, atenția generației active trebuie atrasă asupra pericolului pierderii memoriei colective. Valorile patrimoniale trebuie prezentate ca valori practice, ca ele să nu fie totuși distruse.

VIAȚA TRADITIONALĂ ȘI DIRECȚIILE DE TRANSFORMARE

Trecem în revistă valorile casei populare tradiționale, cu privire la conlucrarea între caracteristicile acestora și modul de viață al omului din trecut. Punctăm principalele influențe din secolul 20. cu efect asupra arhitecturii vernaculare. Facem o analiză a relației exigențelor actuale cu arhitectura tradițională.

Casele se clădeau în clacă, mijloc puternic de organizare socială, cu o forță apreciabilă de generare a identității colective care, deși restrâns, mai funcționează și azi în anumite domenii. Principala caracteristică a clăcii este norma nescrisă de ajutorare reciprocă.

Casa astfel construită a definit radical modul de viață a utilizatorului, fiind folosită pe termen lung chiar de mai multe generații. Înaintea colectivizării din anii 1960,

activitatea de gospodărie se baza pe autosușinerea familiei. Spațiul de locuit s-a împletit organic cu cel de producție. Să analizăm modul de valorificare ale diferitelor elemente ale casei tradiționale în viața utilizatorilor de atunci.

Tîrnățul/prispa: spațiu intermediar menit să facă trecerea din interior către exterior, cu multe alte beneficii. Vara asigura umbră pe arșiță și protecție la ploii, zona umbrită și ventilată fiind ideal pentru uscarea rodurilor și protejarea copiilor mici.

Cămară din spate și peretele dinspre nord: există obiceiul arhaic de a nu pune ferestre pe zidul dosnic de nord, cămară amplasată aici în mod practic, folosea la păstrarea în condiții bune a alimentelor, tempera pierderile de căldură a spațiului de locuit. Podul fără coș de fum: apreciat pentru conservarea în fum a diferitelor alimente, îndepărtarea rozătoarelor, rolul în izolarea casei iarna/vară.

Cuptorul: amplasat în mijlocul casei asigura încălzirea spațiului de locuit.

Vatra: și-a amplificat rolul odată cu mutarea cuptorului din casă. Element cu însemnatate practică și simbolică puternică. Din punct de vedere practic folosește la pregătirea mesei și încălzește, simbolic reprezentă elementul care leagă căminul cu familia, integrează comunitatea.

Numărul redus al încăperilor: a jucat rol în menținerea integrității familiei. Aspect motivat de mai multe lucruri. Datorită modului de încălzire, vizând reducerea costurilor, iarna au încălzit doar două încăperi. În afara sezonului de încălzire, membrii familiei s-au mutat în curte, în gospodărie. Încă nu exista noțiunea timpului liber.

Bucătăria de vară: relație mai directă cu exteriorul, casa rămîne răcoroasă. Locul familiei pe timp de vară.

Camera/casa curată: profesional, este cel mai interesant loc al casei, aici se păstra lucrurile de valoare (simbolice), cele mai frumoase țesături. Camera curată a fost folosită rar, aici primeau preotul la sfintirea casei, precum aici au pus catafalcul în caz de deces al unui membru de familie. Până în anii 1960, acest spațiu a primit caracter sacral.

életvezetésben milyen praktikumokkal rendelkezett:

A tornác: a külső és a belső tér közötti átmenetet biztosította. Nyáron védelmet kínált a csapadék és a meleg ellen, fedett de szellős terek kínált a termények száritására és biztonságot a kisgyerek részére.

A hátsó kamra és az északi fal: a kulturális emlékezetbőltáplálkozópraktikusmegoldásértelmében a ház északi falára nem vágtak ablakot, védekezve a hideg és a sötét ellen. A kamra fontos szerepet töltött be a romlékony élelmiszerek tárolásában.

A kémény nélküli padlás: a tetőterben tárolt élelmiszerek tartósításában, a különböző élősködők távoltartásában és téli időszakban a ház melegen tartásában játszott szerepet.

A kemence: a ház közepén kapott helyet, jelentős mértékben hozzájárult a lakótér fűtéséhez a hideg évszakokban.

A tűzhely: gyakorlati és szimbolikus szerepe kifejezetten erős. A praktikum oldalán az ételkészítés és a fűtés, szimbolikusan pedig az otthon, a család, a közösség szervezésében játszik szerepet.

A lakóterek alacsony száma: a családi integritás fenntartásában játszott szerepet. Akkoriban, téli időszakban csak 1-2 helyiséget fűtötték. Nyáron, a családtagokat már „kivitték” a házból az udvarra. Még nem volt ismeretes a térség vidéki részein a szabadidő fogalma, illetve még nem alakult ki a szabadidő eltöltését szabályozó eszköztár.

A nyári konyha: közvetlenebb kapcsolatot teremt a külső terrel és hűvösen tartja a házat. Nyáron a család ide költözött ki.

A tiszta szoba: a hagyományos paraszti ház szakmai szempontból egyik legérdekesebb eleme. Jellemzője, hogy családi szempontból jelentős értéket (szimbolikus értéket) képviselő tárgyakat találhatunk itt. A tiszta szobát nagyon ritkán használták, itt fogadták a papot házszenteléskor, valamint itt ravatalozták fel a ház halottjait. Egészen a 1960-as évekig a tiszta szoba egyfajta kultikus, szakrális szerepet töltött be.

Főleg a nehezebben megközelíthető falvak sokáig a 19. század végi, 20. század eleji arcukat is meg tudták őrizni. Az 1950 előtti építészeti átalakulások habár strukturális és stiláris változást is jelentettek,

nem bontották meg az egységes faluképet. A kollektivizálás utáni időszak viszont jelentősen befolyásolta. A kockaház megjelenése és az emeletes házak heterogén és aránytalan faluképek kialakulását eredményezték.

A rendszerváltási időszakot követően a belső tér jelentősen változott (megjelenik a fürdőszoba térigényesebb változata, átalakul a konyha, az emelet illetve tetőterkiépítés kötelező elemmé válik). Az utóbbi két évtized munkaerőpiaci változásai nagy mértékű külföldi munkamigrációt eredményeztek. A külföldön megkeresett pénzt tartós fogyasztási cikkek vásárlására és ingatlan felújításra vagy új ház építésére fordították.

Az anyagi lehetőségekhez való idomulás jelentős elmozdulást jelentett, hiszen több év külföldön végzett munka jövedelmét fordították egy szintén több évig elhúzódó építkezésbe. Az anyagi lehetőségek viszonylagos határtalansága látványosan befolyásolta a házak méretét, a felhasznált anyagokat. Ugyancsak hatott az idegen környezetben látott minták importálása. A belső kialakításban megjelenik a gyerekek igényeinek való igazítás Szót kell ejteni a tervezői munkáról is. A 21. században nőtt a térségben dolgozó építészek száma. Az építkezések magas száma, valamint a tulajdonosi igényeknek való megfelelés következtében a hagyományos népi építészet jellegének bizonyos fokú mellőzését tapasztaljuk. Noha előfordulnak helyi szabályozások, ezek nem tudnak érvényesülni. A 2000-es évek végén születő általános rendezési tervekben megjelennek a településképvédelmi szabályozások, csak elvétve találunk olyan községeket, ahol ezek érvényesülnek. Tény, hogy a népi építészet értékeinek, használhatóságának tudatosítása csak az utóbbi években indult el.

Nézzük meg néhány gyakorlati példát arra vonatkozóan, hogy a kollektivizálást követő gyökeres átalakulások milyen hatással voltak a ház használatára, részeinek funkcióváltozásaira. A kollektivizálás a megszokott életvezetés legfontosabb elemét, a gazdálkodást szüntette be. Az urbanizáció pedig a vidéki népesség időszakos vagy véleges migrációját eredményezte. Ezek a változások, trendek használati szempontból

Mai cu seamă acele sate care au rămas greu accesibile, și-au păstrat imaginea de la cumpăna secolului 19.-20. Schimbările produse până în anii 1950, chiar cele care afectau structura, nu au schimbat radical imaginea satului. Ea a suferit mai mult după colectivizarea din anii 1960 și ulterior, cu proliferarea tipului de casă cuzzbică și a celor cu etaj. Acestea au desființat vechea imagine istorică și au împins-o în direcția eterogenității și a disproportionalității.

După schimbarea de regim din 1989, a apărut în spațiul rural deopotrivă mai urbanizat sau nu, o schimbare internă care, abia se arată din afară: nevoia băilor mărite, schimbarea și creșterea spațiului bucătăriei, etajarea și mansardarea aproape că devin obligatorii. Libera deplasare a forței de muncă, fenomenul lucrului în străinătate generează un surplus material care, va fi cheltuit pe bunuri de consum și investit în renovări sau extinderi de case, în construirea caselor noi.

Restructurarea urmărește acumulările de venituri, munci în occident pe lungă durată generează lucrări de construcții interminabile, casele capătă volume și complexități mult mai mari, decât în mod ușual. La fel, exemplele aduse din occident se manifestă într-o diversitate de tipuri și în utilizare unor materiale noi, la modă.

La acest capitol trebuie să menționăm aportul proiectanților crescuți între timp la număr, în general nepregătiți pentru păstrarea patrimoniului, incapabili de preluarea și integrarea valorilor tradiționale în comenziile noile. Deși apar reglementări locale care privesc protecția patrimoniului și a imaginii satelor, incluse în planurile generale de urbanism, acestea capătă aplicări foarte rare. După 2000 devine o nevoie tot mai importantă sensibilizarea societății la valorile patrimoniale, făcindu-se pași pentru refolosirea tehniciilor și materialelor tradiționale în contextul nou. Să parcurgem scurt câteva exemple practice ale refuncționalizării spațiilor, cauzate de modificările radicale ale modului de viață survenite după colectivizare. Colectivizarea a desființat întocmai practica gospodăririi pe lot. Ea a condus la migrarea temporară sau definitivă a locuitorilor satelor.

Acete modificări au influențat arhitectural și funcțional casa tradițională. Camera curată își pierde treptat rolul cultic. Mobilierul și celelalte dotări devin obiecte de prestigiu. Apariția capelelor mortuare reduce în continuare importanța acestor spații, în casele noi nu mai apare nevoie camerei curate. Schimbări radicale suferă și bucătăria. Spațiu de activitate principală de adineauri, își pierde rolul în favoarea camerei de zi care, preia eaceastă funcțiune. Aici se desfășoară cele mai importante evenimente ale familiei, bucătăria rămâne doar locul de pregătire a mesei, chiar cu dispariția de aici a locului de luat masa. Proliferarea tipului de bucătărie american, cu teajnea de bar, face ca, această organizare să fie generală în ultima vreme. Găsim schimbări importante și în cazul prispei. Spațiu de trecere între interior și exterior se atașează încet interiorului, devenind închis spre curte. Azi, tîrnățul a devenit element stilistic, decorativ de prestigiu pentru împodobirea fațadei.

Temele de proiectare ale caselor de azi sunt dirijate de mai multe tendințe. Cele mai importante dintre acestea sunt:

Schimbarea practicii de încălzire și a tehnicii de casă se leagă strîns de mărirea spațiului locuibil. Nevoie de încălzire devine obligatorie pentru toată suprafața casei. Conformarea spațiului de locuit nevoii de cameră pentru copii, direcție necunoscută înainte de colectivizare.

Prestigiul a devenit principala motivare a construirii. Stilul, forma, mărimea, decorațiile șicurile marcante, toate servesc nevoie de expunere, certificare a forței financiare. Aceasta este motivul pentru care, casa nouă a parvenitului nu se mai integrează în imaginea tradițională a satului.

În final, putem declara că, schimbarea arhitecturii provinciale din regiunea studiată stă sub influența mai multor oportunități și că, deocamdată nu se poate defini clar, direcția de transformare a mediului construit rural. Cert este că, datorită modului de viață accelerată, supraviețuirea elementelor patrimoniale nu mai este posibilă prin regulile creației de forme spontane.

is befolyásolták a hagyományos paraszti házakat. A tiszta szoba fokozatosan elveszti kultikus szerepét. Berendezési tárgyai már inkább a presztízsépítést szolgálják. A ravatalozók megjelenése tovább csökkenti szerepüket, a ma épülő házakban már nem jelenik meg a tisztaszoba. Fontos változásban megy át a konyha. Míg korábban a minden nap élet kiemelt helye volt, addigra ezt a funkciót mára a nappali szoba veszi át. Itt zajlik a házban eltöltött tevékenységek nagy része, a konyha csupán az ételkészítés kizárolagos színtere, sok esetben az étkezés sem itt zajlik. Az amerikai (bárpuitos) konyha típusának megjelenése tovább változtatta a konyhát, elterjedése egyre jelentősebb mértékű a ma épülő házakban. Jelentős változást szenved el a tornác is. A külső és belső tér közötti átmeneti tér fokozatosan a ház részévé válik, az udvar felé zárul. Mára a tornác, mint presztízs elem jelentős dekoratív funkciót lát el, egyben stiláris változást is szenved.

A mai lakóházak tervezési programját több trend befolyásolja.

Afűtésigyakorlatésházitechnikamegváltozása szorosan összekapcsolódik a nagyobb lakótér igényével. A teljes lakásfelület fűthetősége egyértelműen összefügg a belakott felület nagyobbodásával.

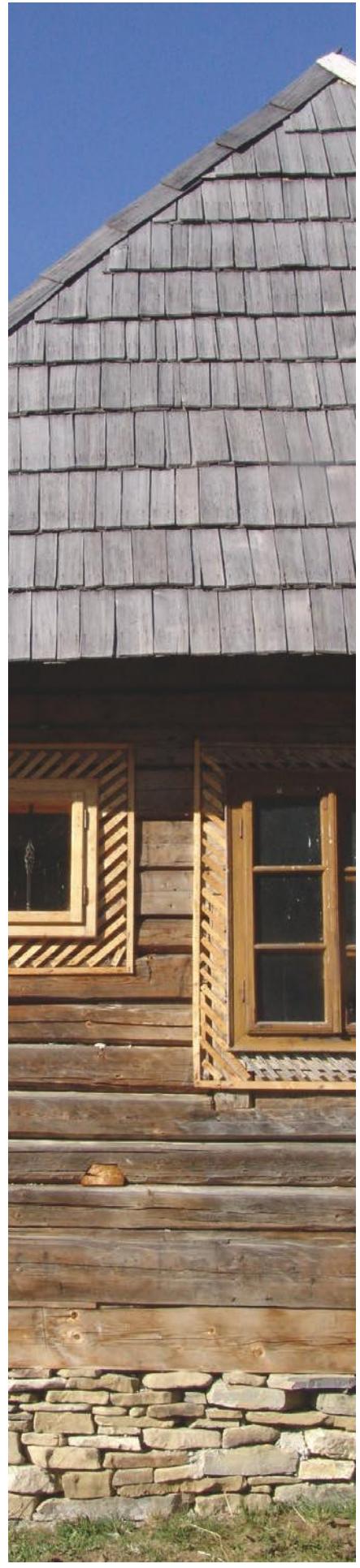
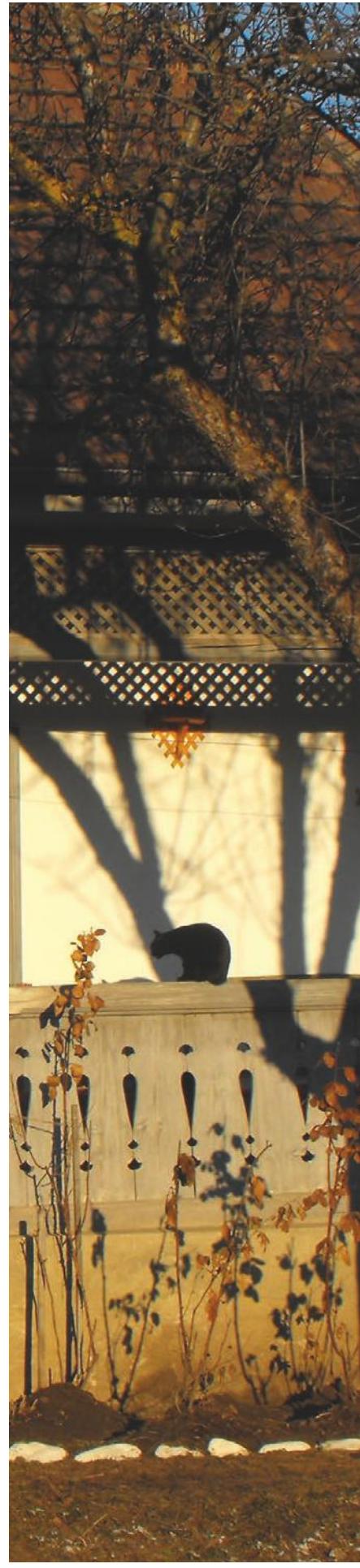
A lakótér kialakítása, átalakítása során egyre nagyobb figyelmet kap a gyerekek igényeihez igazodás. Ennek folyamatnak az eredménye a gyerekszoba megjelenése is, amely a kollektivizálás előtti időszakban teljesen ismeretlen volt.

Az építkezések egyre gyakoribb velejárója a presztízs. A ház stílusa, formája, méretei, a díszítőelemek és feltűnő színek használata mind erőfitogtatás, a jómód igazolása és megmutatása. Ebből kifolyólag az újgazdag háza kirí a hagyományos faluképből, esetlegesen tájidegen.

Összességében kijelenthetjük, hogy a térség népi építészettel alakulására számos folyamat hatással van és jelenleg nem fogalmazható meg egyértelműen, hogy a hagyományos népi építészeti jövője miképpen fog alakulni. Tény, hogy a felgyorsult életmód következtében a hagyományos építészeti elemek továbbbélése a spontán formaképződés szabályai szerint már nem tud megvalósulni.

GHID DE INTEGRARE / ILLESZKEDÉSI ÚTMUTATÓ

EXEMPLE BUNE ȘI RELE

Nu este indicată realizarea de timpan la acoperișul în patru ape, frîngerea pantei de tip mansardă, realizarea balconului de etaj la front, închiderea verandei în vederea obținerii unei noi camere.

Este greșit să se construiască în interiorul lotului, imediat în spatele casei vechi tradiționale clădire etajată cu scară mărită. De obicei asemenea extinderi se opresc încă în timpul execuției datorită lipsei de bani, sau în stingerea nevoilor. Tânărul pînă la urmă nu va sta acolo și va muta în altă parte. Forma se dezbină, curtea devine nefolosibilă.

Este incorectă schimbarea proporțiilor fațadei cu mari ferestre termopan din PVC, înstrăinarea fațadelor de la contextul tradițional cu termosisteme viu colorate. Nu este corect „modernizarea” învelitorii naturale cu materiale (beton sau metal) care imită țigla ceramică. O învelitoare strident colorată distrug armonia imaginii rurale.

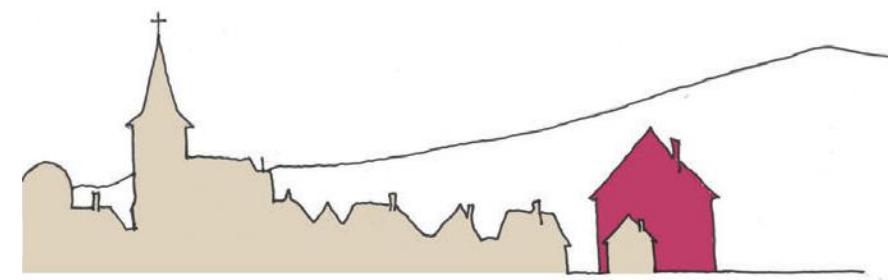
Nu este binevenită realizarea unor garduri și porți supradecorate, ieșite din obiceiul local.

JÓ PÉLDA – ROSSZ PÉLDA

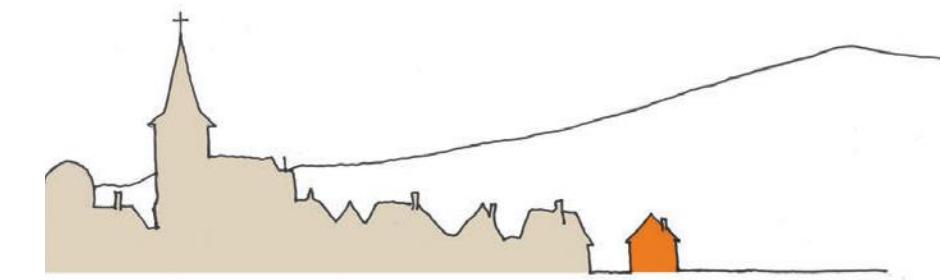
Helytelen a régi épület oromfalasítása, tört tetőidom, emeleti erkély létrehozása, a veranda szobásítása. Hibás koncepció a telek belseje felé, a meglévő ház mögéemeletesújház-monstrumtoronyozása. Általában az ilyen bővítések megfeneklenek a pénzhiányban, illetve az indító igények megszűnésében. Mert mégsem fog a gyermek ott lakni, máshova költözik. A forma fel bomlik, az udvar használhatatlanná válik. Helytelen az épület arányát osztatlan műanyag ablakokkal elrontani, a falfelületet hőszigetelő paplannal, rikitó színezéssel a faluképtől elidegeníteni.

Helytelen a tetőfedést cserépimitáló beton vagy fém találományokkal „modernizálni”, nagymértékben képes elrontani a faluképet a kirívó cserepelezés.

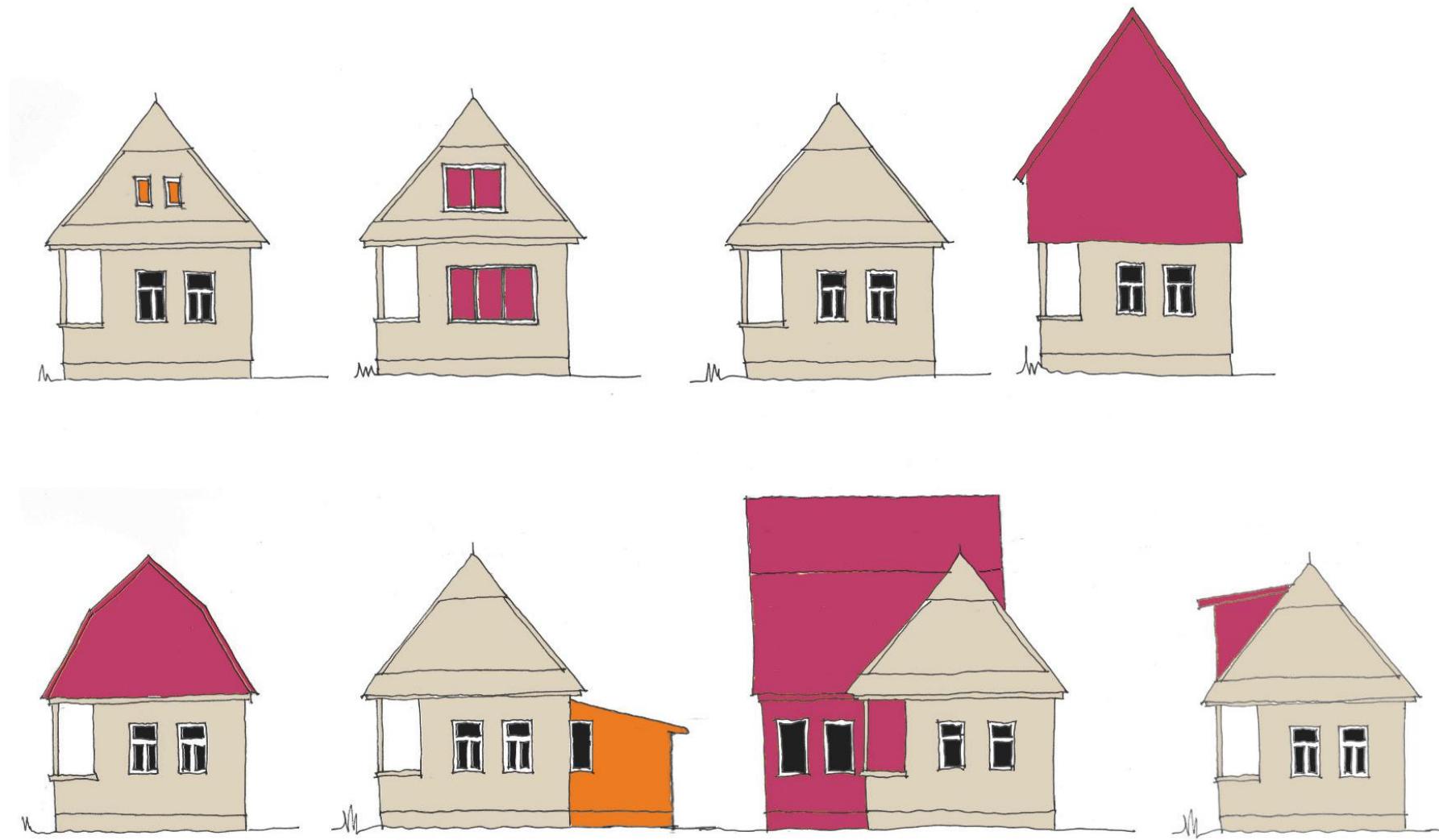
Helytelen díszes, nem helyi hagyományba illő kerítéssel és kapuval kitűnni.

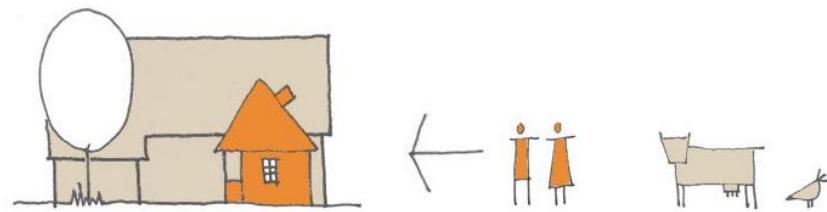
**Exemplu greșit /
Rossz példa**

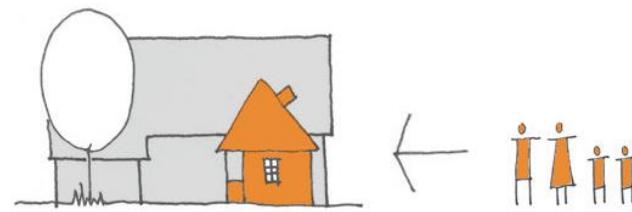
**Exemplu bun /
Jó példa**

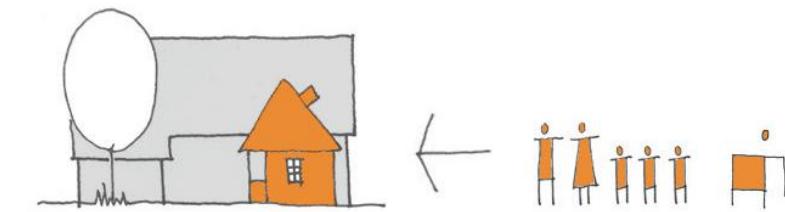
EXTINDERI ȘI MODERNIZĂRI / BŐVITÉSEK ÉS KORSZERŰSÍTÉSEK

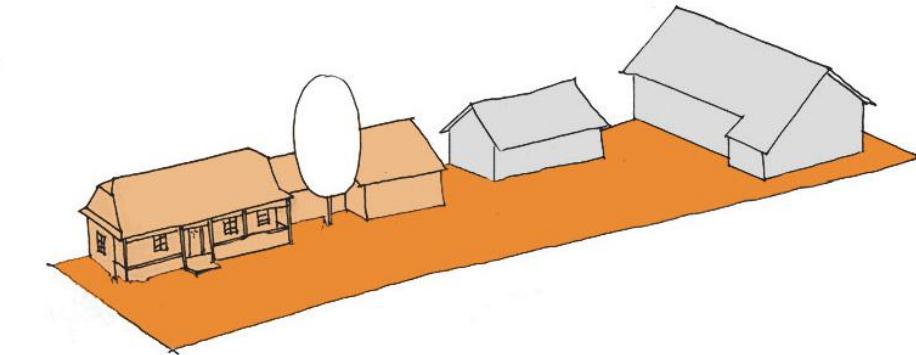
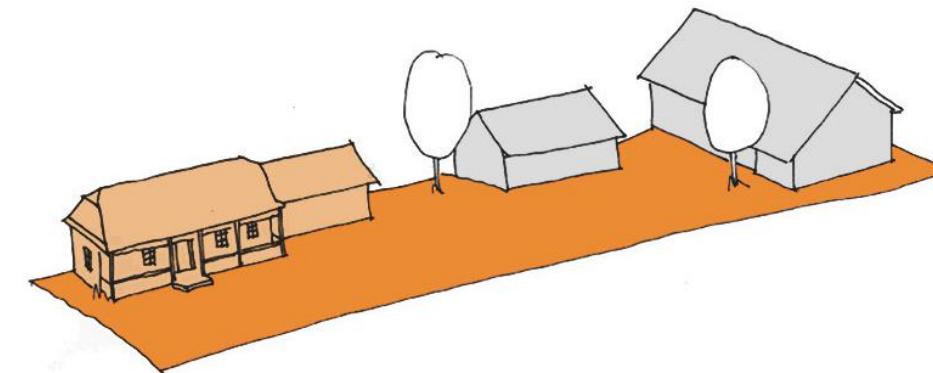
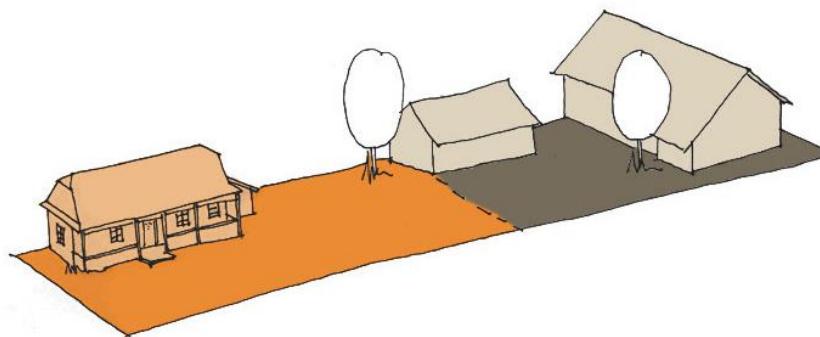
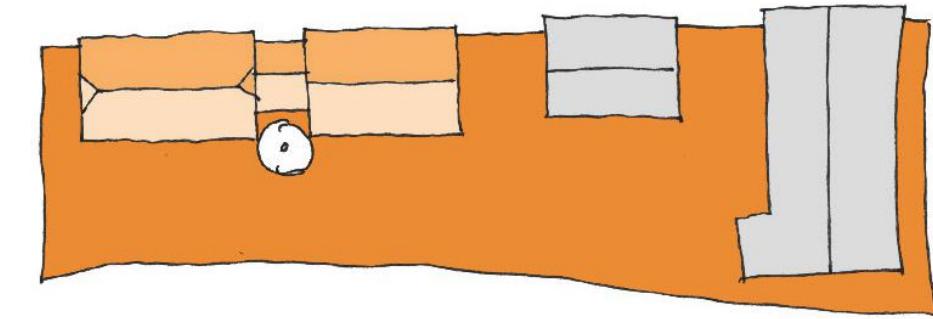
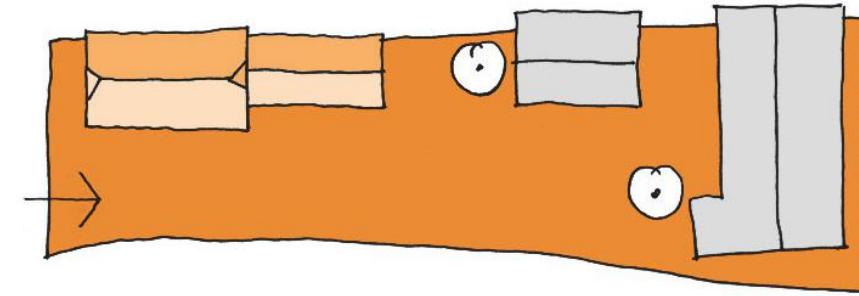
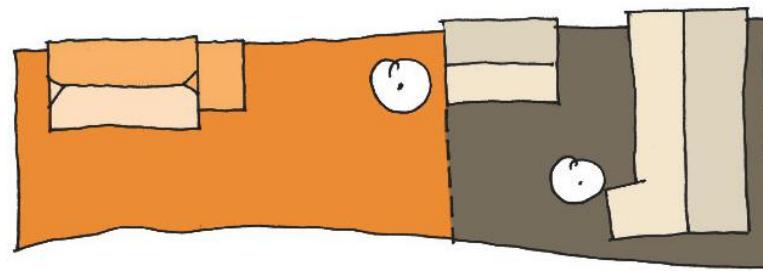
Folosirea tradițională /
Hagyományos használat

Locuire fără gospodărie /
Lakás gazdálkodás nélkül

Familie mare fără gospodărie /
Nagycsalád gazdálkodás nélkül

Zone funcționale /
Használati övezetek

Locuire /
Lakás

Gospodărie /
Gazdaság

Industrie locală /
Kisipar

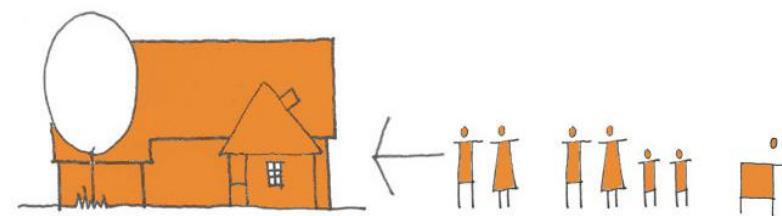

Servicii /
Szolgáltatás

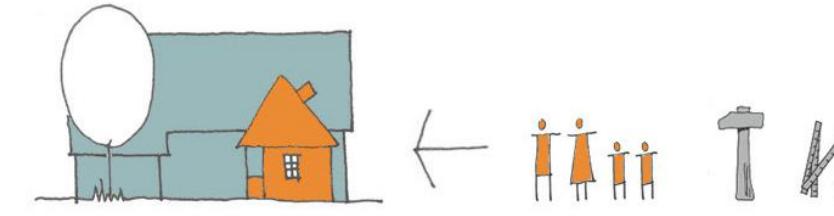

Nefolosit, dar păstrat /
Használaton kívül megőrzött

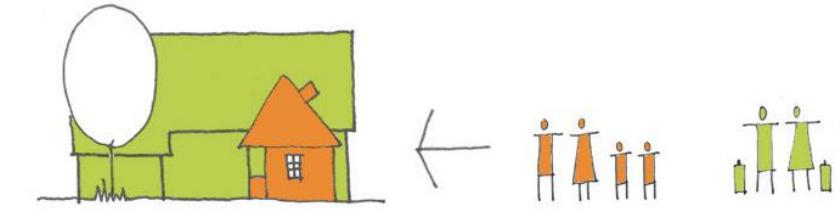
EXTINDERI ȘI MODERNIZĂRI / BŐVÍTÉSEK ÉS KORSZERŰSÍTÉSEK

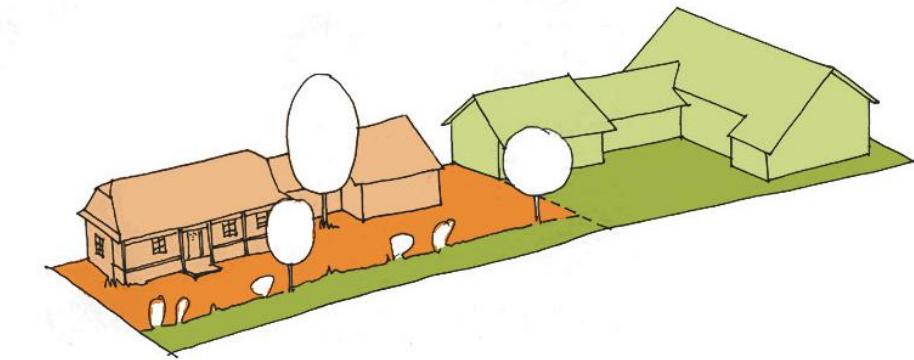
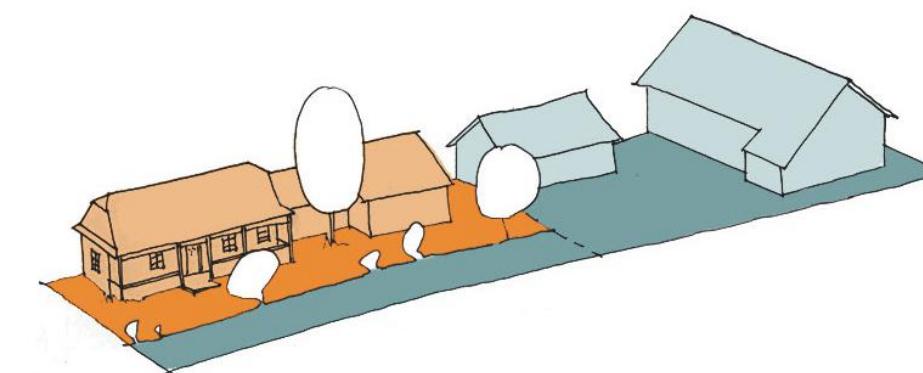
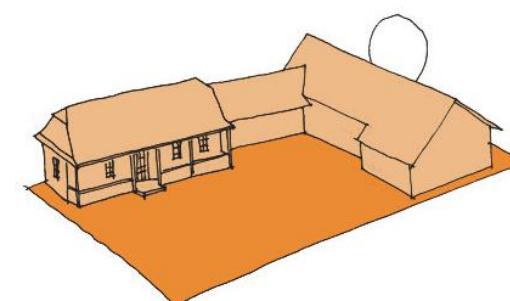
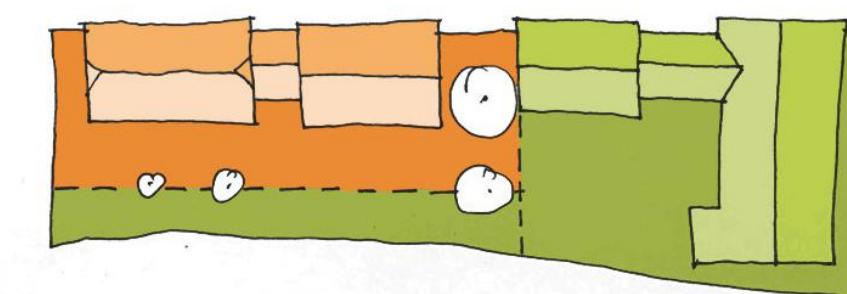
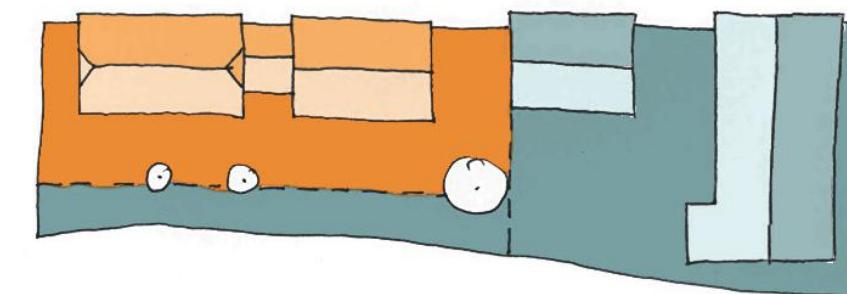
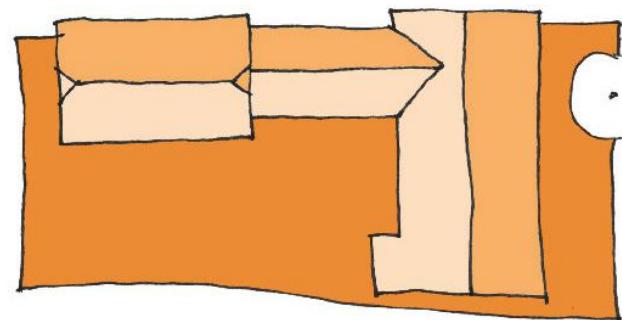
Utilizare de către mai multe generații /
Többgenerációs telekhasználat

Locuire + industrie locală /
Lakás + kisipar

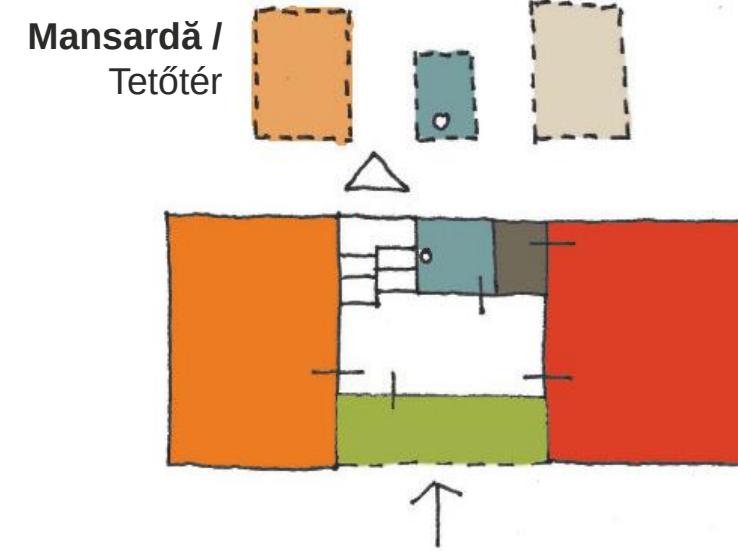
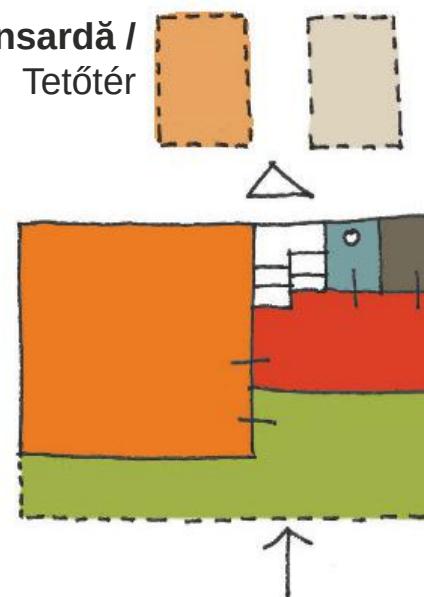
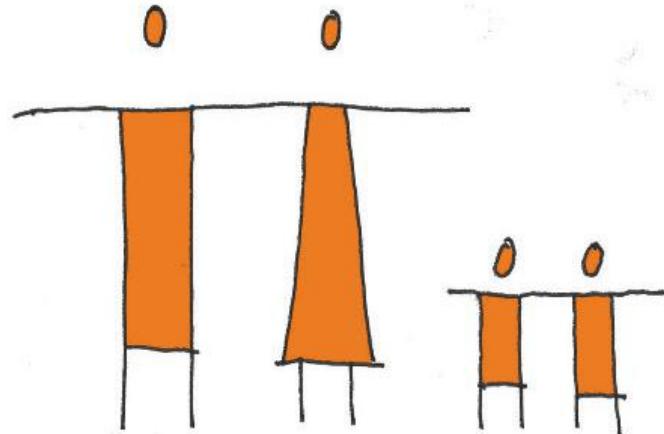
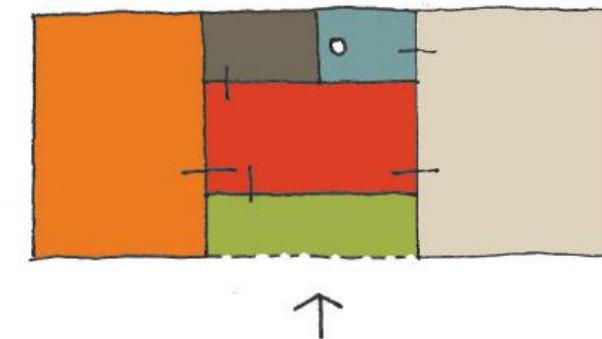
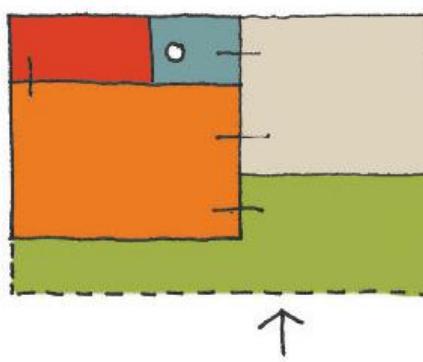
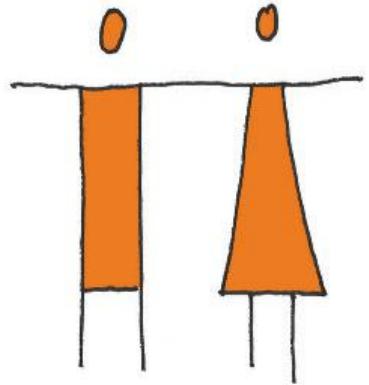
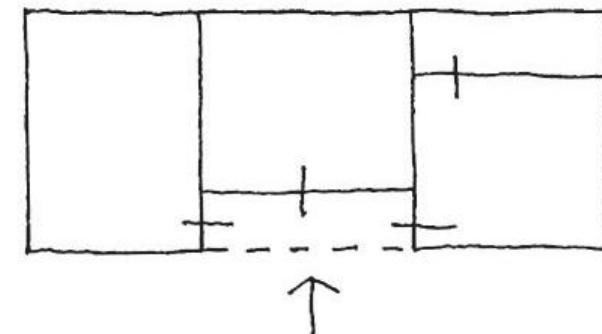
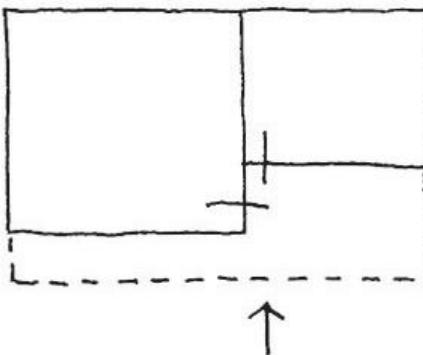

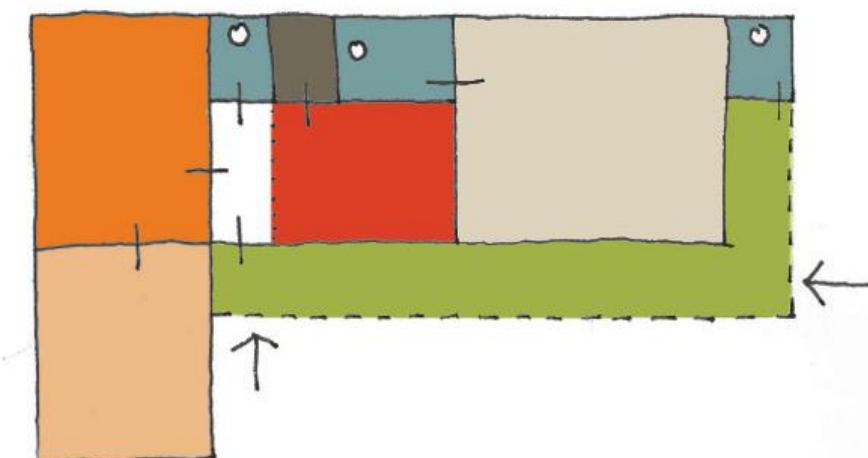
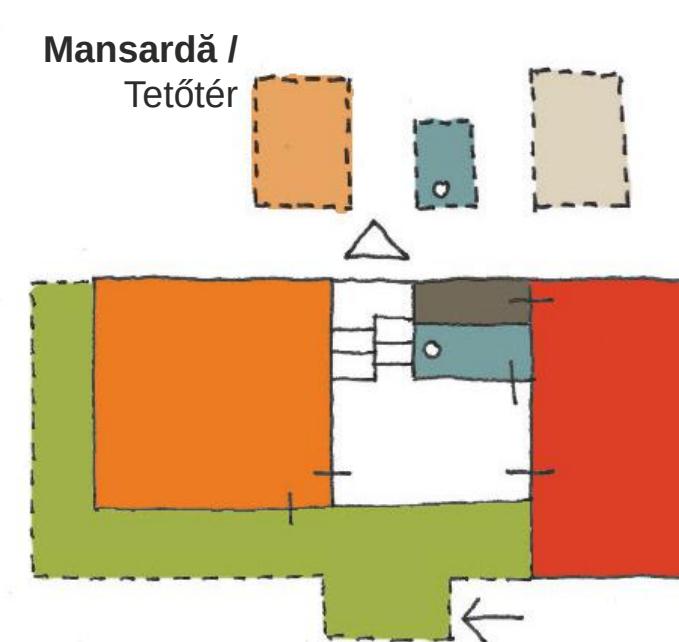
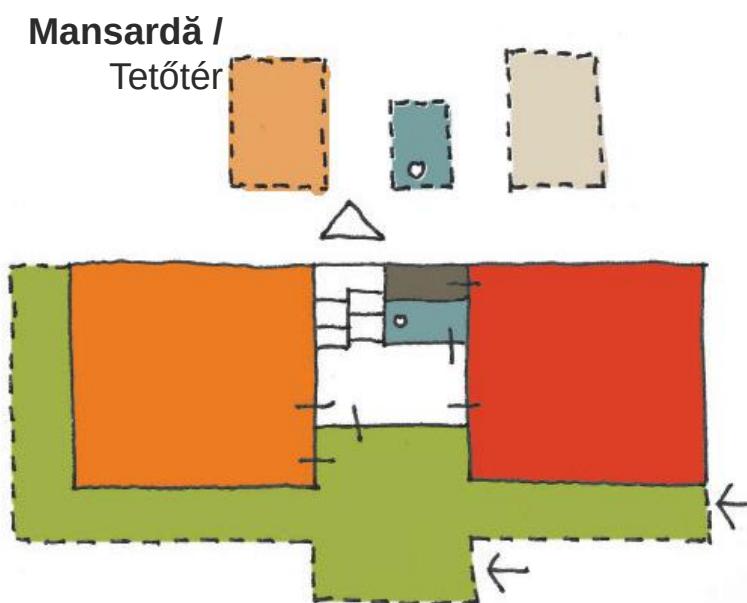
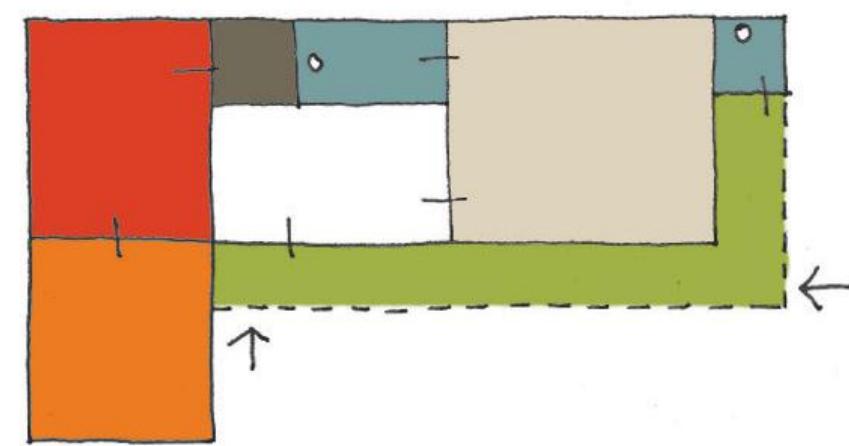
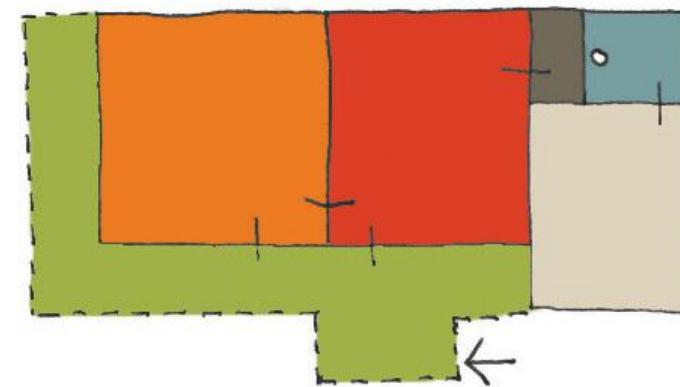
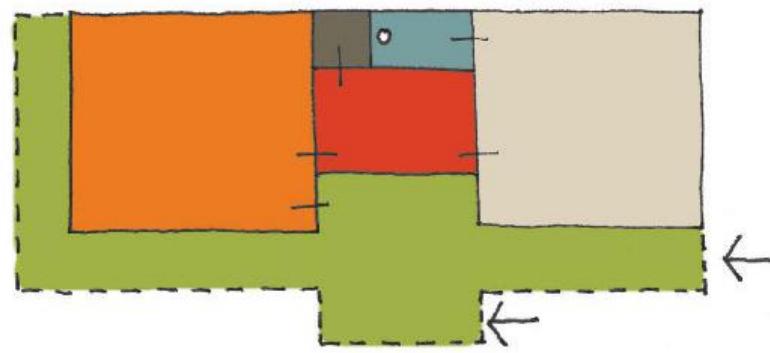
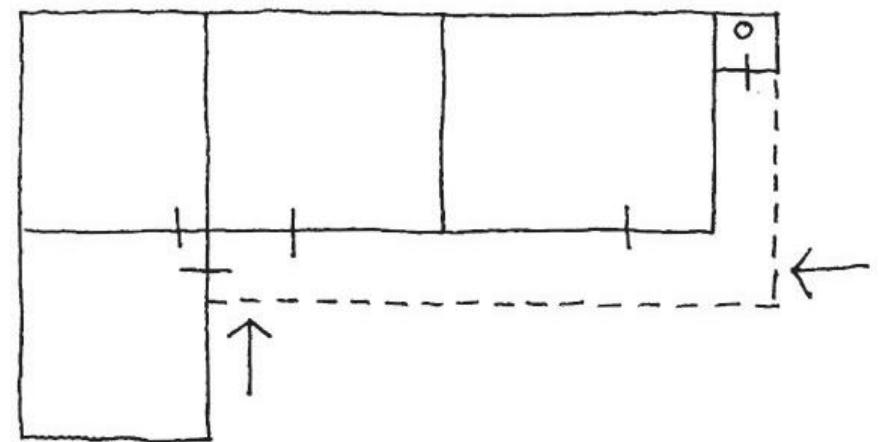
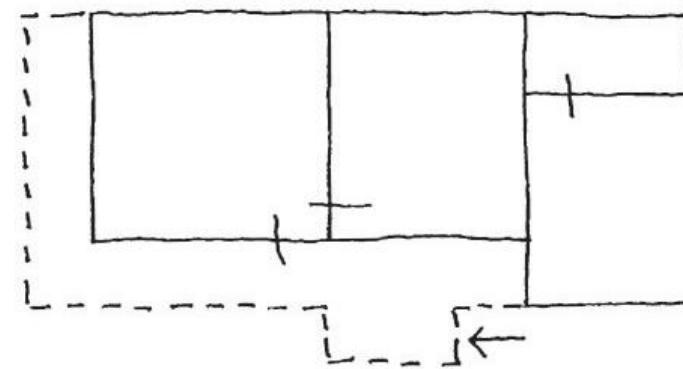
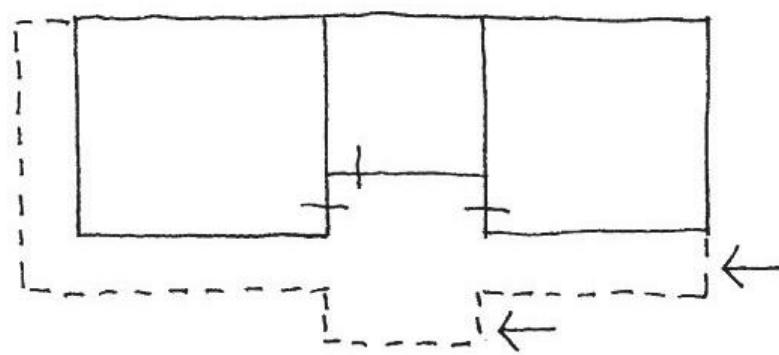
Locuire + servicii /
Lakás + szolgáltatás

EXTINDERI ȘI MODERNIZĂRI / BŐVITÉSEK ÉS KORSZERŰSÍTEK

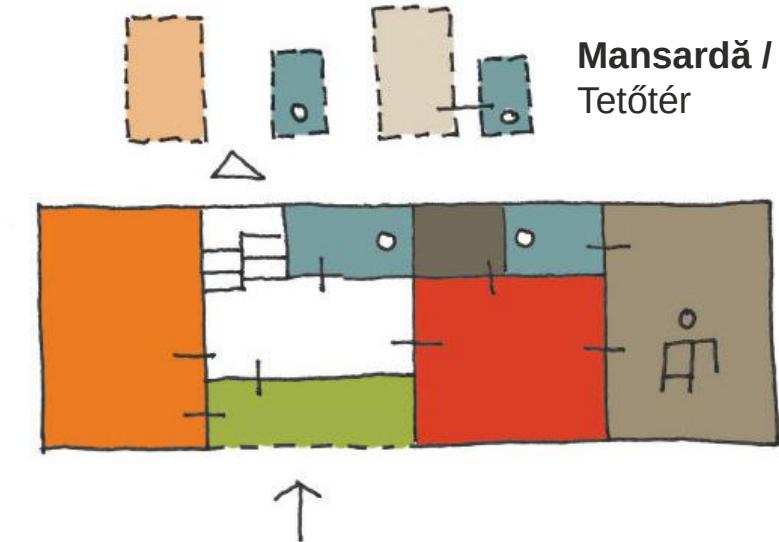
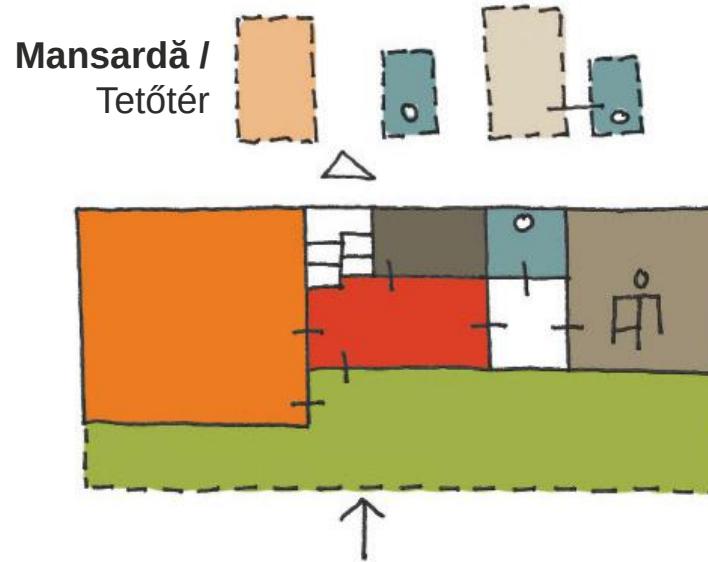
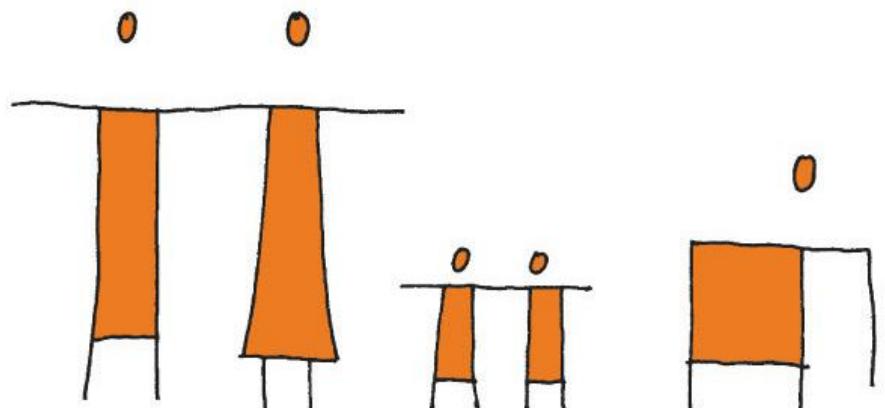
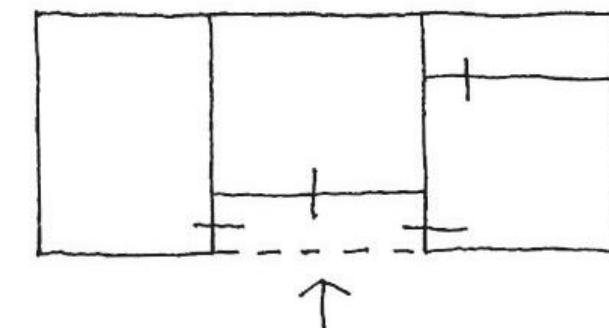
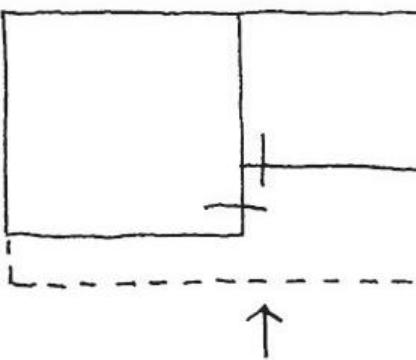
	Camera de zi / Nappali		Bucătărie / Konyha
	Cameră copii / Gyerekszoba		Cămară / Kamra
	Baie / Fürdőszoba		Prispă / Tornács
	Dormitor / Hálószoba		
	Circulații / Közlekedő		Scară / Lépcső

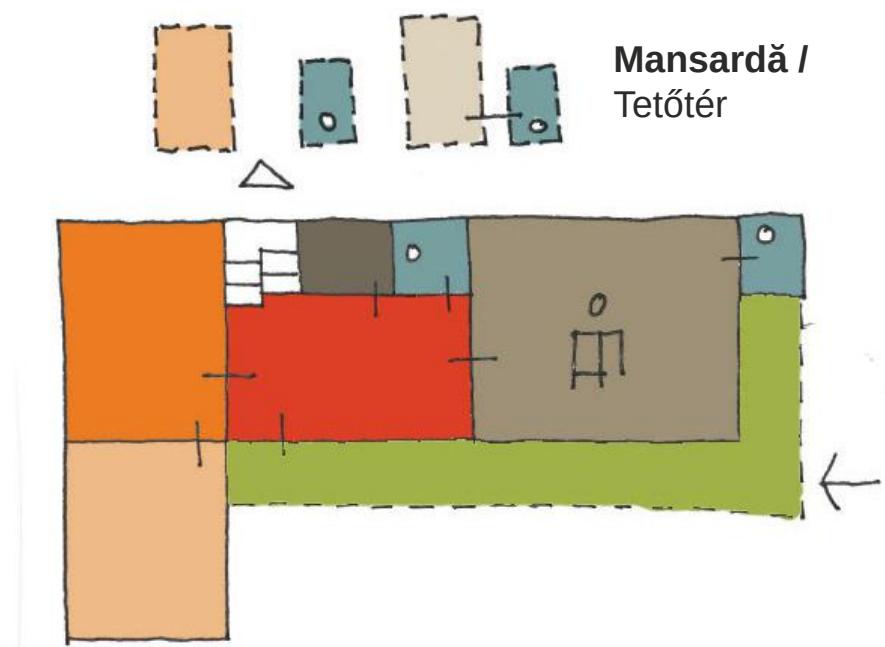
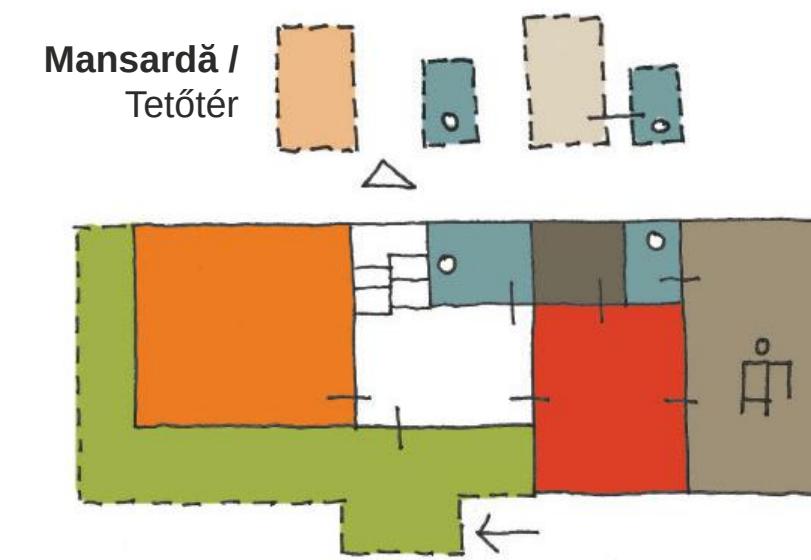
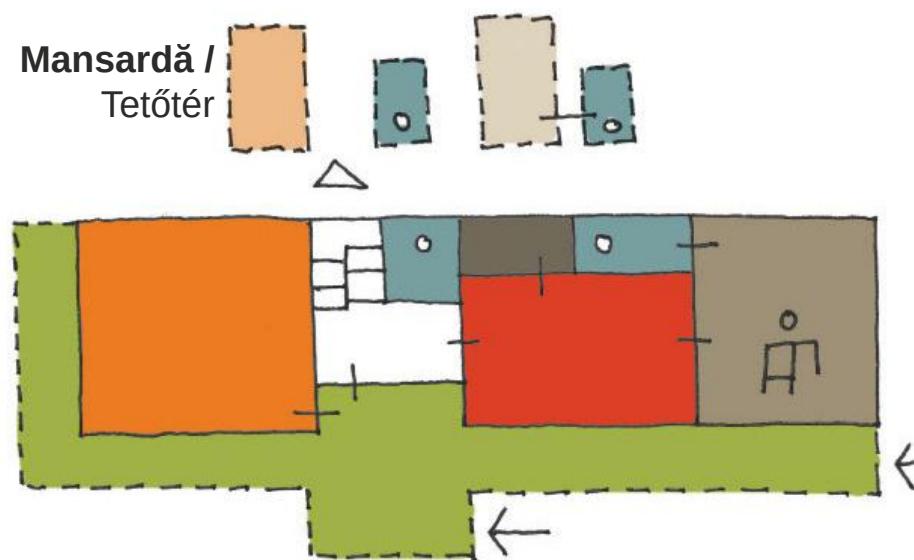
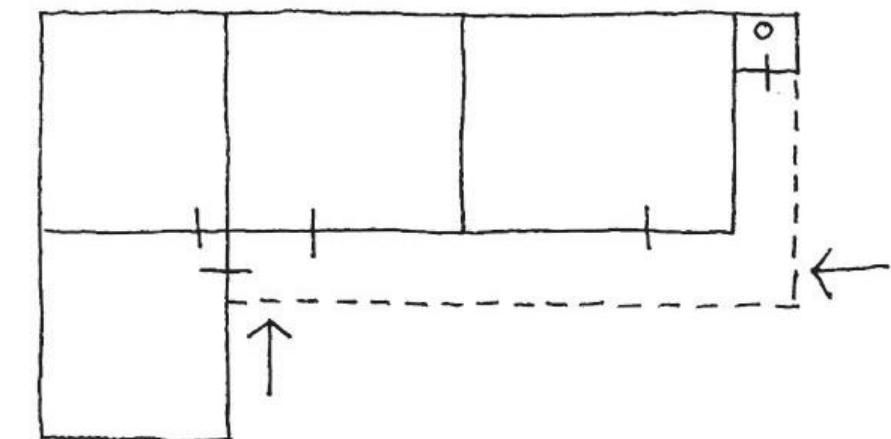
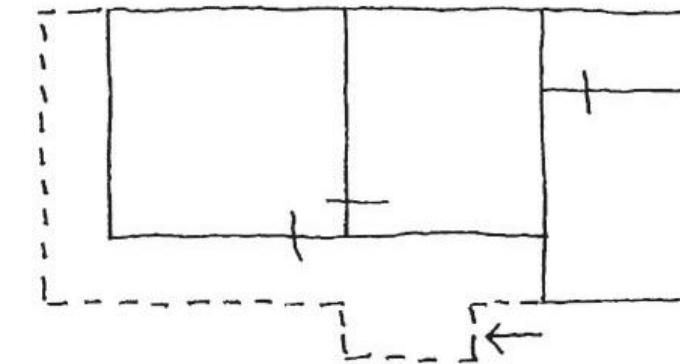
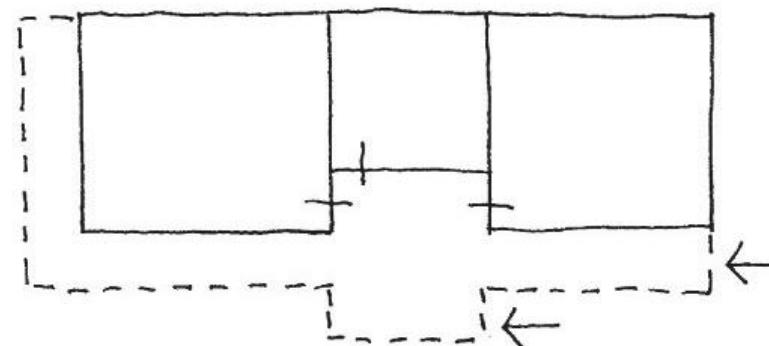

EXTINDERI ȘI MODERNIZĂRI / BŐVITÉSEK ÉS KORSZERŰSÍTEK

	Camera de zi /		Bucătărie /
Nappali		Konyha	
	Cameră copii /		Cămară /
Gyerekszoba		Kamra	
	Baie /		Prispă /
Fürdőszoba		Tornác	
	Dormitor /		Scară /
Hálószoba		Lépcső	
	Circulații /		
Közlekedő			

EXTINDERI ȘI MODERNIZĂRI / BŐVÍTÉSEK ÉS KORSZERŰSÍTESEK

EXTINDERI ȘI MODERNIZĂRI / BŐVÍTÉSEK ÉS KORSZERŰSÍTÉSEK

EXTINDERI ȘI MODERNIZĂRI / BŐVITÉSEK ÉS KORSZERŰSÍTÉSEK

Postfață

Ar fi o aşteptare justificată, ca un asemenea ghid să se termine cu pozele realizărilor de succes. Din păcate, exemplele bune sunt rare.

În privința modernizărilor găsim deja exemple bune, dar extinderile sunt deocamdată în mare parte deficitare.

Sperăm, ca acest ghid să ajute la reevaluarea caselor patrimoniale, inspirând pe termen lung exemple bine realizate.

Utószó

Jogos lehet az elvárás, hogy egy ilyen kötetet végül megvalósult, mintaértekű példák illusztráljanak. Sajnos az ilyenek ma még nem általánosak.

Helyesen felújított régi házat már szerencsére gyakrabban látni, de a bővítés ritkán sikerül jól.

Reméljük, hogy útmutatónk segíteni fog hagyományos házaink felértékelődésében, és hosszabb távon inspirálója lesz majdani jó, követendő példáknak.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRÁFIA

1. Dr KÓS Károly: Népi építkezés Kászonban (Arhitectura populară în Casin). 186-228 In: Erdély népi építészete. Kelenföld Kiadó. Budapest, 1989.
2. FURU Árpád: Udvarhelyszék népi építészete (Arhitectura populară al Scaunului Odorhei). Gloria. Kolozsvár, 2011.
3. TAMÁSKA Máté: A vidéki tér emlékezete. Az építészeti formaképződéstől a kulturális örökségalkotásig. (Memoria spațialui rural. Între generarea formei arhitecturale și crearea patrimoniului cultural), Editura Martin Opitz, Budapest, 2011;
4. GHEORGHIU, Teodor Octavian: Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana: elemente de istorie și morfologie, protecție și integrare (Bánsági és Körös-vidéki hagyományos népi lakóépületek). Timișoara, Eurobit, 2008;
5. Ed. Cosmina GOAGEA, Constantin GOAGEA, Ștefan GHENCIULESCU, Cosmin CACIUC: Dincolo de oraș (A városon túl). București, Editura Universitară „Ion Mincu”, 2013;
6. BIRÓ A. Zoltán – BODÓ Julianna – GAGYI József – OLÁH Sándor – TÚROS Endre: Vándormunka – otthonról nézve. A Székelyföldről Magyarországra irányuló vendégmunka hatásai a kibocsátó közegre. Összefoglaló tanulmány. (Munci în străinătate – văzute de acasă. Efectele fenomenului asupra mediului emițător) In: Bodó Julianna (edit.): Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön. (Helyzet Könyvek.) KAM – Centrul de Cercetări Regionale și Antropologice– Editura Pro-Print. M-Ciuc, 1996;
7. Jan HÜLSEMANN: Casa țărănească săsească din Transilvania – Ghid pentru restaurarea caselor vechi. Edit. Simetria, Sibiu, 2014;
8. AMBRUS Tünde: Székely falutízesek. Egy sajátos településrendszer, mint a társadalmi-gazdasági tevékenység kerete. (Cvartale secuiești. Sisteme specifice de locuire, definind cadrul activității socio-economice), Editura Pallas Academia, M-Ciuc, 2012;
9. KRIZSÁN András: Balaton-Felvidéki építészeti útmutató. (Ghid de arhitectură pentru regiunea Balaton-Superior), Editura Institutului Național de Informare Agrară și Dezvoltare Teritorială, Budapest.
10. Consiliul Județean Harghita: Studii de ocrotire a imaginii satelor din județul Harghita. 2010-2014.

FOTOGRAFII / FÉNYKÉPEK

Copertă / Borító: Ketesdi Nimiró Imre
Ádám Gyula (32,52)
Bogos Ernő (28,29,35,43,44,52,53)
Dáné Hedvig (53)
Dobos Eszter (30)
Esztány Győző (27,40,53,54)
Erőss Szabolcs (41)
Héjja Árpád (40)
Mărtinaș Cristian (6,16,39)
Miklós Csilla Mária (44)
Miklós Csongor (38)
Nyika Erika (33,52,53)
Rusz László (42)
Sánta István Csaba (8)
Szigeti Vajk István (36,39)
Tövissi Márton (10,34,52,53)
Tövissi Zsolt (4,13,20,21,23,24,25,26,27,44,52)
Vizi Veronika (41,44)

Oarecum nevoie sunt mereu mai flexibile decât spațiile.
Az igények végülis mindig rugalmasabban alakíthatók, mint a terek.